สามคติเภาคาฉนท

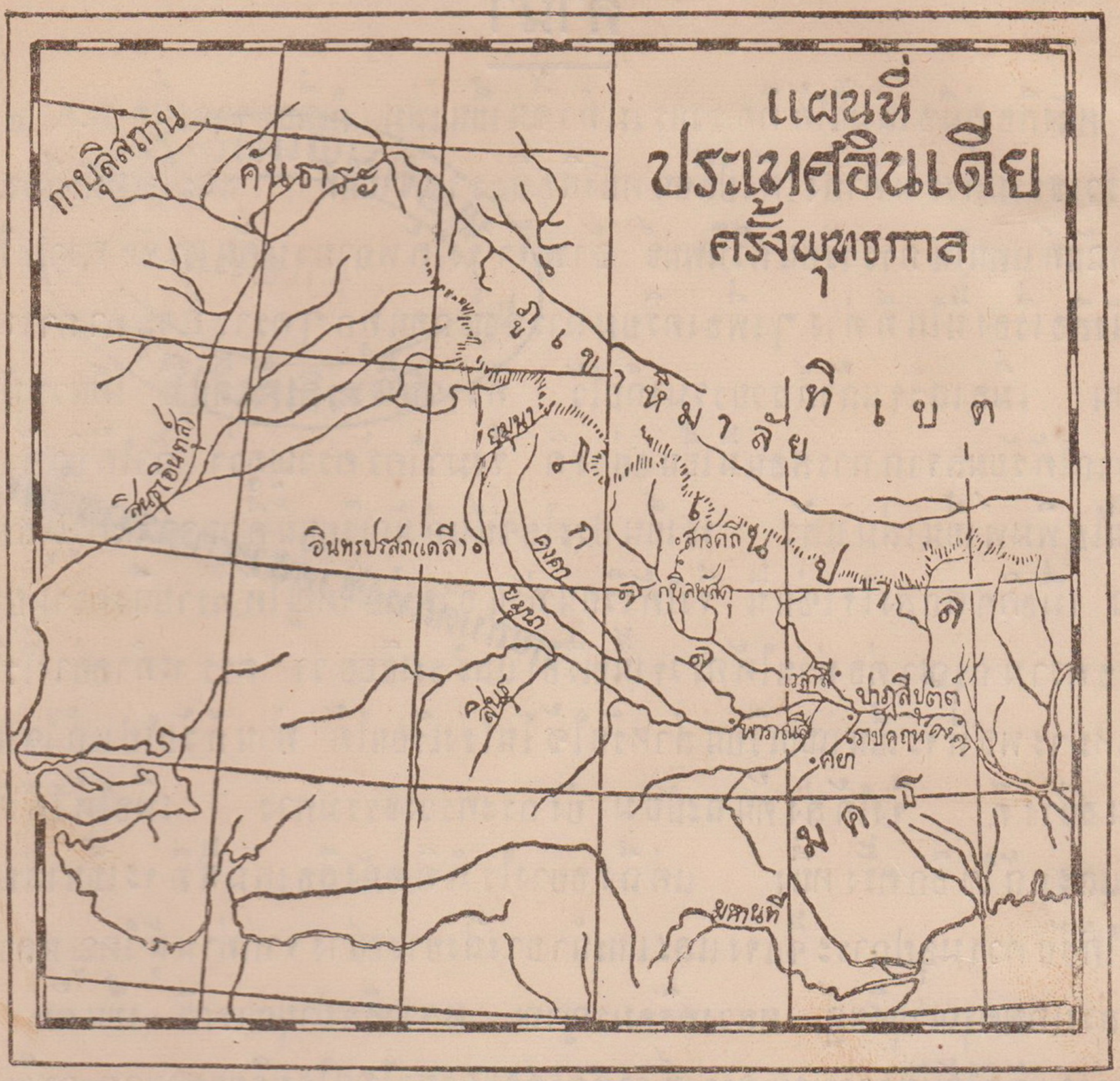
895.9114
ป 551ส

คำนำ

หนังสือคู่มือเล่มนี้ได้คิดรวบรวมทำขึ้นเป็นเล่มก็เนื่องจากเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๔ กระทรวงธรรมการมีคำสั่งให้เปลี่ยนหนังสืออิลราชคำฉันท์ และใช้หนังสือสามัคคีเภทคำฉันท์แทนในการเรียนกวีนิพนธ์ ข้าพเจ้าจึงได้พยายามค้นหาข้อความที่เกี่ยวกับหนังสือเรื่องนี้ในที่ต่าง ๆ เพื่อเตรียมการสอนก่อนทุก ๆ คราวที่จะทำการสอนแก่นักเรียน เมื่อเสร็จแล้วก็รวบรวมเก็บไว้ ทำเช่นนี้จนครบทั้งสิ้นปี เห็นว่านักเรียนส่วนมากได้รับผลจากการสอนนี้เป็นอย่างดี จึงมาใคร่ครวญดูว่า ถ้าได้นำข้อความเหล่านี้ไปพิมพ์เป็นเล่มแล้ว จะเป็นประโยชน์แก่นักเรียนผู้ศึกษาและครูผู้สอนมากทีเดียว เมื่อคิดตกลงใจเช่นนี้ จึงได้เรียนท่านอาจารย์ใหญ่ให้ทราบถึงความประสงค์และขอความกรุณาต่อท่านให้ตรวจเนื้อเรื่องและระเบียบว่าควรจะทำอย่างไรจึงจะดีและเหมาะพอที่จะเป็นแบบเรียนสำหรับใช้ในโรงเรียนได้ ท่านก็รับไปแก้ไขแนะนำให้เป็นอย่างดี จึงได้ส่งต้นฉบับมายังกระทรวงธรรมการ เพื่อให้ได้รับการตรวจและแก้ไขอีกครั้งหนึ่ง แต่ถึงอย่างไรก็ดีหนังสือเล่มนี้ที่จะเป็นเล่มขึ้นได้ก็โดยได้รับความอุปการะชี้แจงและแนะนำบางสิ่งบางอย่างจากท่านผู้ใหญ่หลายท่าน เช่น หลวงเทพดรุณานุศิษฎ์, หลวงศรีอมรญาณ, หลวงศิลปานุการกวี เป็นต้น ส่วนการตรวจแก้ก็ได้รับความอนุเคราะห์จากครูสอนภาษาไทยโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย คือ ขุนสิขสุนทร, ขุนสรรคเวทย์, ขุนวิเศษวรรยา, ขุนวิทยาวุฒิ และ ร.อ.ต. บุญเรือง ลักษณะบุตร ร.อ.ต. จำลอง เอี่ยมโอภาส ในความเอื้อเฟื้อที่ได้เผยแพร่ให้นักเรียนมีความรู้ในวิชาแผนกนี้ยิ่งขึ้น จึงได้ขอขอบพระคุณอย่างสูงสุดไว้ในที่นี้ด้วย.

ร.ร. สวนกุหลาบวิทยาลัย

๒๕ เมษายน ๗๕.

คำในแผนที่

เวสาลี (ไวสาลี, ไพศาลี)	เดี๋ยวนี้เรียก	Besarh.
ปาฏลีบุตร์	” ”	Patna.
คยา	” ”	Gaya.
เดลี	” ”	Delhi.
พาราณสี	” ”	Benares.
คงคา	” ”	Ganges.
ยมุนา	” ”	Jumna.
สินธุ	” ”	Indus.

เลขหมู่ 895.9114 ส551ป
เลขทะเบียน บ. ๓๐๑๑๗

ชื่อเมืองแห่งแคว้นสำคัญในแผนที่

เมือง ราชคฤห์	อยู่ใน แคว้น มคธ.
เมือง เวสาลี	อยู่ใน แคว้น วัชชี.
เมือง กบิลพัสดุ์ }	อยู่ใน แคว้นโกศล.
เมือง สาวัตถี }	
เมือง พาราณสี	อยู่ใน แคว้นกาสี.

หมายเหตุ การที่นำเอาแผนที่พุทธกาลมาประกอบลงไว้ในที่นี้ ก็เพื่อจะให้ผู้ศึกษาได้พบเห็นแว่นแคว้นซึ่งเกี่ยวกับตัวสำคัญในเรื่อง เช่นเมืองราชคฤห์เป็นนครหลวงแห่งแคว้นมคธซึ่งพระเจ้าอชาตศัตรูเป็นกษัตริย์ปรากฏแต่ครั้งพุทธกาล ดังนี้เป็นต้น.

สารบัญ

		หน้า
๑	คำนำ	ก
๒	แผนที่ ประเทศ อินเดีย ครั้ง พุทธกาล	ข
๓	ชื่อ เมือง แห่ง แคว้น สำคัญ ใน แผนที่	ค
๔	ประวัติ ย่อ และ อุปนิสัย ของ ผู้ ประพันธ์	๑
๖	เค้าความ	๒
๗	ประวัติ สังเขป พระเจ้า อชาตศัตรู	๘
๘	ประวัติ สังเขป พราหมณ์ วัสสการ	๑๐
๙	ประวัติ ย่อ แห่ง แคว้น มคธ	๑๑
๑๐	ประวัติ ย่อ แห่ง ลิจฉวี	๑๑
๑๑	ความไพเราะ ของ บท ประพันธ์	๑๓
๑๒	สาธก ความ สำคัญ ใน บท ประพันธ์	๑๕
๑๓	สรุป ข้อ ความ สำคัญ ใน บท ประพันธ์	๒๑
๑๔	ข้อ แนะนำ วิธี สอน อ่าน และ สอน ศัพท์	๒๒
๑๕	อธิบาย ศัพท์	๒๔
๑๖	คำถาม ข้อสอบไล่	๖๑
๑๗	คำตอบ ข้อสอบไล่	๖๑

ประวัติย่อและอุปนิสัยของผู้ประพันธ์

(นายชิต บุรทัต)

ตามหลักของการเรียนกวีนิพนธ์มีอยู่ว่า ถ้าจะเรียนกวีนิพนธ์ในหนังสือเล่มใด ผู้ศึกษาก็จำจะต้องทราบประวัติและอุปนิสัยของผู้ประพันธ์หนังสือเล่มนั้นไว้ เพื่อจะได้เป็นเครื่องเปรียบเทียบอุปนิสัยของผู้ประพันธ์กับบทประพันธ์ในเรื่องว่าเป็นอย่างไร จึงขอนำประวัติของผู้ประพันธ์เรื่องนี้มาลงไว้พอเป็นสังเขป.

ท่านผู้นี้เป็นผู้ที่สามารถในการแต่งบทประพันธ์อยู่ในหมู่นักแต่งผู้หนึ่ง เชื่อว่าใครๆ โดยมากย่อมรู้จักท่านดี และบัดนี้ท่านยังมีชีวิตอยู่ ท่านได้เคยแต่งเรื่องไว้เป็นจำนวนมาก แต่มักเป็นเรื่องเบ็ดเตล็ด ซึ่งข้อความเกี่ยวกับ คำฉันท์ ถวายชัย มงคล, สุภาษิต และนิยายเป็นโคลง, ฉันท์, กาพย์ และกลอนลงในหนังสือรายเดือน, รายปักษ์ต่างๆ ตามแต่โอกาสจะอำนวยให้ และบทละครท่านก็ได้ประพันธ์ไว้มาก การใช้นามบางทีท่านก็ใช้นามจริง บางทีก็ใช้นามแฝง แล้วแต่ท่านจะเห็นสมควร นามแฝงที่ท่านชอบใช้คือ 'แมวคราว' 'เจ้าเงาะ' และ 'เอกชน'

ท่านได้อุปสมบทในพุทธศาสนา ณ สำนักวัดบวรนิเวศวิหาร ได้ศึกษาพระปริยัติธรรมในสำนักนั้น แต่หาได้เรียนสำเร็จถึงชั้นเปรียญไม่ เมื่อได้ละเพศจากสมณะแล้ว ใน พ.ศ. ๒๔๕๖ ได้เข้ารับราชการเป็นครูสอนอยู่โรงเรียนมัธยมวัดอนงค์ได้ไม่ถึงปี ท่านก็ลาออกมาทำงานส่วนตัว ณ สำนักงานหนังสือพิมพ์รายเดือนศรีกรุง ต่อมาก็ย้ายมาอยู่ ณ สำนักงานหนังสือพิมพ์ไทย และครั้งหลังนี้ท่านได้ย้ายมาอยู่ ณ สำนักงานหนังสือพิมพ์ไทยหนุ่ม ทุกวันนี้ท่านก็ยังดำรงอาชีพอยู่ด้วยการประพันธ์ เพราะไม่ปรากฏว่าท่านทำอาชีพทางอื่น เท่าที่ได้สังเกตท่านมีอุปนิสัยดี, ใจคอเยือกเย็น สมกับเป็นนักประพันธ์ และท่านชอบทำงานประพันธ์ซึ่งเป็นงานส่วนตัวมากกว่ารับราชการ.

เค้าความ

ครั้ง พุทธกาล มี กษัตริย์ พระองค์ หนึ่ง ทรง พระนาม ว่า พระเจ้า อชาต ศัตรู ทรง ราช สมบัติ อยู่ใน แคว้น มคธ ซึ่ง มี เมือง ราชคฤห์ เป็น นคร หลวง พระองค์ ทรงตั้ง อยู่ในทศพิธราชธรรม มีความเมตตา กรุณา แก่ ประชาราษฎร ดุจ บุตร อิดา ของ พระองค์ และ ทรง พระ เดชานุภาพ เป็น ที่เกรง ขาม แก่ข้า ศึก ทั้งปวง จึง กระทำให้ราษฎรได้ รับ ความ ร่ม เย็น เป็น สุข ทั่ว กัน.

มี พราหมณ์ เป็น อำมาตย์ผู้ใหญ่ ผู้หนึ่ง มีนาม ว่า พราหมณ์วัสสการ เป็น ผู้ที่ เฉลียว ฉลาด รู้ศิลปศาสตร์ เจน จบ หา มี ข้า ราชการ ผู้หนึ่ง ผู้ใด จะ มีความ รู้ เทียม ทันไม่ ครั้ง หนึ่ง พระองค์ ทรง ดำริ ถึง การ ที่ จะ แผ่ อำนาจ ให้ อาณา เขตต์ของ พระองค์แผ่ไพศาล ออกไป อีก คือ พระองค์อยากได้ แคว้น วัชชี แต่ การ นี้ จะ ต้องทำ การ ยุทธ์ และ พระองค์ได้ ทรง ทราบ ข่าว ลือ ว่า บรรดา กษัตริย์ ลิจฉวี แคว้น วัชชี ทุก พระองค์มี อปริหานิยธรรม มั่น คง เหตุ นี้ กระทำให้ พระองค์ลังเล พระทัย เกรงว่า จะ ทำ การ ยุทธ์ หักหาญ ด้วย กำลัง ทหาร เห็น จะได้ โดย ยาก จึง ทรง ดำริ ว่า จะ ต้อง ใช้ อุบาย จึง จะได้แคว้น วัชชี โดย ง่าย เมื่อ ทรง พระ ดำริ ฉะนี้ แล้ว จึงได้ เรียกพราหมณ์ วัสสการ เข้า มา ปรึกษา เป็นความลับ ใน การ ดำเนิน แผน อุบาย ที่ จะได้ แคว้น วัชชีสม ดัง พระทัย พราหมณ์ วัสสการ ผู้มี ความ ฉลาด นึก หา อุบายได้ สม ความ ปรารถนา ใน ทันใด นั้น เอง จึงได้ ทูล ข้อ อุบาย แด่ พระองค์ และ พระองค์ก็ได้ ทรง นัด แนะ วิธี กาลกับ พราหมณ์ วัสสการให้ เป็น ที่เข้าใจ.

ครั้นพระองค์ออกว่าราชการณท้องพระโรง เสนาบดีมุขมนตรีทั้งหลายต่างเฝ้าแหนอยู่ตามตำแหน่งของตน พระองค์จึงตรัสปรึกษาถึงเรื่องการที่จะยกกองทัพไปรบกษัตริย์ลิจฉวีว่า "เสนาบดีทั้งหลายใครจะคิดเห็นประการใดบ้าง?" เสนาบดีทั้งหลายต่างก็พากันนิ่งอยู่ ฝ่ายพราหมณ์วัสสการจึงได้ทูลทัดทานขึ้นว่า "การที่พระองค์จะคิดทำการยุทธ์กับกษัตริย์วัชชีนั้นจงทรงพิเคราะห์เหตุให้ถ่องแท้เสียก่อน และข้าพระองค์จะขอคาดล่วงหน้าไว้ก่อนว่าจะต้องแพ้ข้าศึก เพราะบรรดากษัตริย์ลิจฉวีมีความสามัคคีธรรมมั่นคง ไม่เคยกลัวเกรงใครเลย และอีกประการหนึ่งกษัตริย์พวกนี้ไม่ได้มาหาเหตุรุกรานแก่เราก่อน เราจะไปคิดรบกับเขาเท่ากับเราเป็นคนพาล หาต้องคลองธรรมไม่ ถ้าเขามาหาเหตุกับเราก่อนแล้ว เราจึงค่อยคิดต่อยุทธ์กับเขาจึงจะชอบ ถ้าพระองค์ทรงดำริที่จะประทุษร้ายแก่เขาเช่นนี้ โลกก็จะพากันติเตียนพระองค์ได้ ขอพระองค์ทรงพระดำริดูก่อน เพื่อรักษาความมิตรภาพกันต่อไป"

พระเจ้าอชาตศัตรูได้ทรงฟังพราหมณ์วัสสการกล่าวทัดทานตามอุบายที่ได้คิดไว้ดังนั้น พระองค์จึงแสร้งทรงพระพิโรธพราหมณ์วัสสการว่า ขัดพระยรมราชโองการและหมิ่นพระเดชานุภาพ มิได้เกรงกลัวพระองค์ ครั้นครามในการสงครามยังมิได้เห็นชัยชองข้าศึกก็มีใจท้อถอย ดุจกาเมื่อเห็นนายพรานก็หวาดเสียแล้ว พระองค์ทรงพระพิโรธเป็นอย่างยิ่ง ถึงแก่รับสั่งว่าโทษถึงประหารชีวิต แต่หากทรงเห็นว่าคุณความดีต่อราชการมานานแล้ว จงรับสั่งแต่เพียงให้นำไปลงพระราชอาชญาโบยและโกนผมแล้วเนรเทศไปเสียจากแคว้นมคธ.

ควรจะสงสารพราหมณ์วัสสการผู้ต้องถูกลงพระราชอาชญาทนทุกขเวทนาโดยความกตัญญูกตเวที ยอมสละเลือดเนื้อถวายเป็นราชพลี มิได้หวาดหวั่นต่ออันตรายหาผู้เสมอเหมือนมิได้ เมื่อออกจากแคว้นมคธแล้วมุ่งไปยังนครเวสาลีอัน

เป็นนคร หลวง ของแคว้นวัชชี แล้วก็ผูกไมตรี กับบรรดา ชาว เมือง เล่าความ ทุกข์ร้อน ที่ตน ต้อง พลัด พรากบ้านเมือง เข้า มา อยู่ ในแคว้น นี้ ชาว เมืองต่าง ก็ มี ความสงสาร ในที่ สุด ข่าว นี้ได้เล่า ลือไป จน ทรง ทราบ ถึง บรรดา กษัตริย์ลิจฉวี จึง รับสั่งให้ เข้า พนักงาน ตี กลอง เป็น สัญญาณ เชิญ เข้า ประชุม.

บรรดา กษัตริย์ลิจฉวีทุก ๆ องค์ เมื่อได้ยิน กลอง สัญญาณ ดัง ขึ้น เช่น นั้น ต่าง ก็ รีบ มา เข้า ประชุม ครั้น แล้ว กษัตริย์ผู้เป็น นายกในที่ ประชุม จึง ยกเรื่อง ที่ มี พราหมณ์ของ กษัตริย์แห่ง แคว้น มคธ มา อาศัย อยู่ ใน ราช อาณา เขตต์ ขึ้น ปรึกษา ว่า ควร จะ ทำ ประการใด ผล แห่ง ความประชุม ลงความเห็น ว่า ควรให้ หา พราหมณ์ อำมาตย์นั้น เข้า มา สอบ สวน ดู เพื่อ จะได้ ทราบ เท็จ จริง.

ฝ่าย ท่าน พราหมณ์วัสสการได้ เข้า เฝ้า และ กราบ ทูล ข้อความ ซึ่ง กษัตริย์ลิจฉวี สงสัย จน เป็น ที่ พอ พระทัย โดย ความ ฉลาดในเชิง โวหาร เพ็ดทูลให้ สมเหตุสมผล และ แสดง กิริยา วาจา อ่อนโยน กระทำให้ บรรดา กษัตริย์ลิจฉวีมี ความเมตตาสงสาร ทั้ง ประกอบ กับ ร่าง กาย ภายนอกมีบาดแผลฟกช้ำ และเนื้อหนังแตกปรากฏอยู่เป็นพยาน ฉะนั้น บรรดา กษัตริย์ลิจฉวี ทุก ๆ องค์ ต่าง ก็ หมดความ สงสัย ว่า จะ เป็นอุบาย จึงตกลง พร้อม กันให้ อยู่ ใน แผ่นดิน และให้ รับ ราชการใน ตำแหน่ง อำมาตย์ ผู้พิพากษาอรรถคดี และ พราหมณ์วัสสการ มีความรู้ ในศิลปศาสตร์ ชำนิชำนาญ ฉะนั้น จึง ทรง ตั้งให้เป็น อาจารย์ผึก สอน ศิลปวิทยา แก่บรรดา ราช กุมาร อีก ตำแหน่ง หนึ่ง.

เมื่อ พราหมณ์วัสสการได้ รับ หน้า ที่ ดัง กล่าว มา แล้ว ก็ แสร้ง ทำ พากเพียร ต่อ ราชการ ที่ได้ รับ มอบ นั้น ด้วย ความ อุตสาหะ ตลอด จน การ สั่ง สอน ศิลปวิทยาแก่ บรรดา ราชกุมาร ก็ กระทำ อย่าง เต็ม สติ กำลัง มิให้ บรรดา กษัตริย์ลิจฉวี ระแวงว่า เป็น อุบาย จนเป็น ที่ไว้ ใจ แก่ ชาว ลิจฉวี ทั่วไป.

เมื่อพราหมณ์วัสสการเห็นว่าไม่มีใครสงสัยตนแล้ว ก็เริ่มดำเนินแผนอุบาย เพื่อจะทำลายความสามัคคีแก่บรรดาราชกุมารก่อน เพราะท่านพราหมณ์คิดว่าการทำอุบายแก่เด็กเป็นการสนิทสนมและได้ผลดีกว่าผู้ใหญ่ วันหนึ่งบรรดาราชกุมารต่างก็มาตามสถานศึกษาตามเคย เมื่อมาพร้อมกันแล้ว พราหมณ์วัสสการได้เชิญราชกุมารองค์หนึ่งให้เข้าไปในห้องลับกับตน แล้วถามปัญหาอย่างง่ายๆ ซึ่งไม่เป็นการลี้ลับอะไรเลย เช่นถามว่า คนทำนาชูงเอาโคทั้งคู่มาเข้าเทียมไถ ถูกไหม? ราชกุมารองค์นั้นก็ตอบรับว่า "ถูกแล้ว ชาวนาเขาทำอย่างท่านอาจารย์ว่านั่นแหละ" พูดเท่านั้นแล้ว พราหมณ์วัสสการก็เชิญราชกุมารองค์นั้นให้กลับไปยังสถานที่เล่าเรียน แล้วสั่งสอนจนกะทั่งถึงเวลาเลิก ฝ่ายราชกุมารอื่นๆ ต่างก็อยากรู้ข้อความที่ท่านอาจารย์ถามนั้น จึงชวนกันซักถามว่า "ท่านอาจารย์ถามว่ากะไร?" ราชกุมารนั้นก็ตอบตามที่ได้พูดกับพราหมณ์วัสสการด้วยความสัตย์จริง แต่กลับทำให้ราชกุมารองค์อื่นๆ มีความสงสัยไม่เชื่อในคำพูดนั้น เพราะครูคงไม่กล่าวเรื่องที่เหลวไหลไม่เป็นประโยชน์ และถ้าจะพูดเช่นนั้นจริง ก็เหตุไฉนเล่าจึงจำเป็นต้องเข้าไปพูดในห้องลับด้วย บรรดาราชกุมารองค์อื่นๆ ต่างเห็นพ้องกันว่าราชกุมารองค์นั้นไม่บอกความจริงแก่ตน ก็พากันโกรธกุมารองค์นั้น.

วันหลังต่อมากำลังสั่งสอนบรรดาราชกุมารอยู่ ก็ได้เชิญราชกุมารอีกองค์หนึ่งไปในห้องลับกับตน แล้วหาคำถามอย่างไม่น่าจะนำมาถามว่า "วันนี้ท่านเสวยข้าวกับอะไร และพอพระทัยไหม?" ราชกุมารองค์นั้นเมื่อได้ตอบว่าบริโภคอาหารกับอะไร แล้วก็ถูกเชิญให้กลับมาสถานศึกษาตามเดิม และเมื่อเลิกจากการศึกษาแล้ว ราชกุมารองค์อื่นๆ ก็ถามราชกุมารองค์นั้นว่า "อาจารย์เรียกไปถามเรื่องอะไร?" ราชกุมารองค์นั้นก็เล่าความตามที่ตนถูกถามนั้นด้วยความสัตย์จริง แต่ราชกุมารองค์อื่นๆ ต่างไม่เชื่อ เพราะเหตุผลไม่สมกันเลย ความขุ่น

เคืองใจหาสาระมิได้ก็อุบัติขึ้น ต่างก็แตกคณะไม่คบหาสมาคมเกลียวกันเหมือนอย่างแต่ก่อน.

ต่อมาท่านพราหมณ์วัสสการก็คอยหาเหตุยุยงส่งเสริมให้แตกความสามัคคีกันยิ่งขึ้น นานๆเห็นเป็นโอกาสเหมาะ พราหมณ์วัสสการก็เรียกกุมารองค์อื่นๆไปถามข้อความอันไม่เป็นสาระอีกครั้งหนึ่ง เช่นว่า ได้ยินเขาพูดกันเป็นการกล่าวติเตียนว่าราชกุมารองค์นั้นสารพัดที่จะยากจนมีความเป็นอยู่อย่างขัดสน จะจริงหรือไม่ก็เหลือที่จะเชื่อ ที่นี่ก็ไม่มีผู้คนควรขยายความบ้าง และบางคราวพราหมณ์ก็ถามว่า ตามได้ยินคำคนเขาเล่าลือกันมาเป็นการดูหมิ่นว่า ราชกุมารองค์นั้นมีร่างกายแปลกประหลาดจะจริงหรือไม่ก็เหลือเชื่อ เพราะไม่ได้เห็นเองถ้าไม่ชัดข้องควรขยายความให้ฟังบ้าง ฝ่ายราชกุมารองค์ที่ได้ฟังคำถามของพราหมณ์วัสสการต่างก็สงสัยยิ่งนัก เพราะไม่ทราบเหตุผลว่า เพราะอะไรท่านอาจารย์ท่านจึงได้ถามเช่นนี้แก่ตน และเมื่อสอบถามว่าใครเป็นผู้พูด พราหมณ์วัสสการก็ตอบว่า ราชกุมารองค์นั้นองค์โน้นเล่าให้ฟัง ราชกุมารต่างก็สงสัยและขึ้งเคียดกัน จนเป็นเหตุให้แตกความสามัคคีห่างเหินกันไป และต่างก็ไม่ของ้อกันเพราะถือว่า ชนกของตนมีอำนาจเท่ากันหรือยิ่งกว่าองค์อื่นๆ

ในที่สุดต่างองค์ก็นำข้อความขึ้นทูลชนกของตนตามเรื่องที่เป็นมาแล้ว เมื่อพระชนกได้ทราบความจากพระโอรสก็ไม่พิจารณาให้ถ่องแท้ว่าการแตกร้าวกันนั้นสาเหตุมาแต่อะไร และทั้งพราหมณ์วัสสการก็ได้คอยหาโอกาสอยู่เสมอที่จะส่งเสริมอุบายของตนให้ยิ่งขึ้น เวลาล่วงไปนับได้ ๓ ปี บรรดากษัตริย์ลิจฉวีทั้งหลายต่างก็แตกความสามัคคีธรรม ไม่ปรองดองกันเช่นแต่ก่อน ต่างก็ทรงระแวงพระทัยกันอยู่เสมอ.

เมื่อพราหมณ์วัสสการได้สังเกตเห็นแน่ชัดว่า บรรดากษัตริย์ลิจฉวีจักต้องถึงซึ่งความพินาศในคราวนี้แน่แล้ว ก็มีความยินดีในความสำเร็จกิจที่ตนได้อุตสาหะกระทำมาด้วยน้ำพักน้ำแรงของตนเอง แล้วให้ลองตีกลองเย็นอาณัติสัญญาณเชิญเข้าประชุม บรรดากษัตริย์ลิจฉวีทุก ๆ องค์ได้ยินเสียงกลองแล้วต่างก็ไม่ถือเอาเย็นสาระ และต่างก็ทรงรับสั่งด้วยถ้อยคำคล้าย ๆ กันว่า "จะต้องเรียกประชุมทำไม เราไม่ใช่เย็นใหญ่ เราไม่ใช่เย็นคนกล้าหาญ ท่านผู้ใดเย็นใหญ่ เย็นคนกล้าหาญและพอใจในการประชุมก็เชิญเถิด" และต่างก็ไม่มีองค์ใดไปเข้าประชุมสักองค์เดียว.

เมื่อพราหมณ์วัสสการเห็นทางที่จะเอาชะนะได้โดยง่ายเช่นนี้แล้ว จึงลอบให้คนสนิทนำหนังสือไปถวายพระเจ้าอชาตศัตรู ในหนังสือนั้นมีข้อความว่า บัดนี้กษัตริย์ลิจฉวีต่างแตกคณะแยกพวกไม่รวมกันเหมือนอย่างแต่ก่อนแล้ว จะหาโอกาสครั้งไหนเหมาะและสะดวกดีเหมือนคราวนี้เย็นไม่มีอีก ขอเชิญให้พระเจ้าอชาตศัตรูเสด็จไปรบโดยเร็วเถิด เมื่อพระเจ้าอชาตศัตรูได้ทรงทราบเช่นนั้นก็ดีพระทัยไม่มีสิ่งใดจะเปรียบ จึงมีพระบรมราชโองการให้อำมาตร์ผู้ใหญ่เตรียมกองทัพไว้ให้พร้อมสรรพ แล้วพระองค์ก็ยกกองทัพมุ่งมายังแคว้นวัชชี จนมาถึงฝั่งแม่น้ำซึ่งจำต้องข้ามไปนครเวสาลี (ดูแผนที่) พระองค์จึงมีรับสั่งให้เตรียมการเพื่อยกกองทัพข้ามแม่น้ำนั้น.

ข่าวศึกยกมาครั้งนี้ หัวหน้าราษฎรบอกเข้าไปในกรุง ให้ตีกลองเย็นสำคัญเพื่อเชิญกษัตริย์ลิจฉวีเข้าประชุมหารือ แต่ก็หามีกษัตริย์องค์ใดเข้าประชุมสักองค์เดียวไม่ เหตุนี้พระเจ้าอชาตศัตรูจึงเสด็จดำเนินพลเข้าสู่กรุงเวสาลีได้โดยสะดวกมิต้องกระทำการยุทธ์แต่อย่างใดเลย เมื่อพระองค์ทรงยึดแคว้นวัชชีไว้เย็นเมืองชื่นได้แล้ว ก็ทรงจัดการบ้านเมืองให้เย็นที่เรียบร้อย จึงยกกองทัพเสด็จกลับยังกรุงราชคฤห์.

ประวัติสังเขปพระเจ้าอชาตศัตรู

เหตุไรจึงได้ทรงตั้งพระนาม 'อชาตศัตรู'

ในแคว้นมคธ มีชาวพาราณสีมีนามว่า สีสุนาคะ มาตั้งตนเป็นกษัตริย์ขึ้นที่ตำบลหนึ่งระหว่างเนินเขาคยาและตั้งนามนครหลวงว่า ราชคฤห์ และมีกษัตริย์ครองต่อมาจนกระทั่งถึงกษัตริย์องค์ที่ ๕ ทรงพระนามว่า พิมพิสาร พระเจ้าพิมพิสารมีมเหสีซึ่งมีเชื้อสายมาจากวงศ์ลิจฉวี ครั้นต่อมาพระมเหสีทรงครรภ์ก็เริ่มแพ้ท้อง ทรงอยากเสวยพระโลหิตของพระราชสวามี ซึ่งเป็นการแปลกประหลาดผิดกว่าชนทั้งหลาย เมื่อพระเจ้าพิมพิสารได้ทรงทราบเหตุการณ์เช่นนั้น ด้วยความรักใคร่ในพระมเหสี ได้ทรงยอมสละพระโลหิตออกให้พระนางเสวย และโหรได้ทำนายว่า พระราชโอรสพระองค์นี้ เกิดมาจะฆ่าพ่อ เมื่อพระมเหสีทรงทราบโหรทายเช่นนั้น ก็ทรงพระวิตก ด้วยความรักพระราชสวามียิ่งกว่าพระราชโอรสในครรภ์จึงได้พยายามเสวยยาเพื่อจะให้แท้ง แต่ก็ไร้ผล ไม่แท้งสมดังพระประสงค์ พระเจ้าพิมพิสารเมื่อได้ทรงทราบการกระทำของพระมเหสีดังนั้นก็ไม่พอพระทัย ทรงพิโรธ และรับสั่งให้กวดขันในการบริบาลพระราชโอรสในครรภ์ เพื่อมิให้เป็นอันตรายได้ เมื่อประสูติออกมาแล้ว พระราชบิดาได้ทรงตั้งพระนามพระราชโอรสเพื่อให้เป็นสิริมงคลว่า 'อชาตศัตรู' (อ=ไม่+ชาต=เกิดแล้ว +ศัตรู=ปรปักษ์) แปลได้ความว่า ไม่ได้เกิดมาเป็นปรปักษ์ นี่เป็นมูลเหตุแห่งการทรงตั้งพระนามที่ได้เรียกกันต่อๆ มาจนปรัตยุตบันนี้.

สาเหตุที่ปลงพระชนม์พระราชบิดา ครั้นต่อมาพระเจ้าอชาตศัตรูทรงเจริญวัยขึ้น ได้อบรมอยู่ในสำนักพระเทวทัตต์ พระเทวทัตต์ได้เสี้ยมสอนให้พระเจ้าอชาตศัตรูปลงพระชนม์พระราชบิดาเสีย จะได้ขึ้นครองราชสมบัติ ถ้ารอช้าไปราชสมบัติอาจตกไปเป็นของผู้อื่นเสีย พระเจ้าอชาตศัตรูได้ทรงฟังเช่นนั้นก็ทรงเห็นจริง เนื่องจากความหนุ่มคะนองรู้เท่าไม่ถึงการณ์ได้คว้าดาบวิ่งเข้าไปในที่ประทับ เพื่อจะสังหารพระราชบิดาตามคำเสี้ยมสอนของเทวทัตต์ แต่ทหารยามจับตัวไว้ได้ และได้นำไปถวายพระเจ้าพิมพิสาร พระองค์ตรัสถามพระราชโอรสได้ความว่า ต้องการราชสมบัติจึงคิดที่จะปลงพระชนม์ พระเจ้าพิมพิสารมีความรักพระราชโอรสยิ่งกว่าราชสมบัติ จึงทรงมอบราชสมบัติให้ทันที แต่ไม่สมใจนึกของพระเทวทัตต์จึงได้เสี้ยมสอนให้พระเจ้าอชาตศัตรูพยายามปลงพระชนม์พระราชบิดาเสียให้จงได้ โดยชี้แจงเหตุผลว่า ถ้าพระราชบิดาดำรงพระชนม์อยู่ตราบใดตราบนั้นก็ยังไว้พระทัยไม่ได้ อาจกลับพระทัยเอาราชสมบัติคืนเสีย พระเทวทัตต์จึงแนะนำให้เอาพระเจ้าพิมพิสารไปขังตรุไว้ และทรมานด้วยประการต่างๆ ในที่สุดก็สิ้นพระชนม์ด้วยการทรมานนั้นเอง.

พระเจ้าอชาตศัตรูรู้สึกพระองค์ว่าพระราชบิดามีความรัก ขณะเดียวกับพระเจ้าพิมพิสารสิ้นพระชนม์ ก็ประจวบกับเวลาที่พระมเหสีของพระเจ้าอชาตศัตรูประสูตพระราชโอรส อำมาตย์ผู้นำความกราบทูลปรึกษากันว่าจะทูลข่าวประสูตก่อนหรือจะทูลข่าวสิ้นพระชนม์ก่อน และในที่สุดการปรึกษาก็ตกลงกันว่า จะนำข่าวการประสูตพระราชโอรสขึ้นทูลก่อน เพราะเป็นข่าวสิริมงคล อำมาตย์ผู้นั้นจึงได้นำความขึ้นกราบทูลให้ทรงทราบ

ว่า พระราชโอรส ประสูต แล้ว เมื่อ พระเจ้า อชาตศัตรู ได้ ทรง ฟัง อำมาตย์ กราบ ทูล เช่น นั้น ก็ บังเกิด ความ ยินดี ปลาบ ปลื้ม พระทัย อัน เป็น วิสัย ของ คน ซึ่ง ได้ บุตร เหตุนี้ เอง กระทำให้ พระองค์ ทรง ระลึก เห็น ว่า พระราชบิดา ของ พระองค์ ก็ คง มี น้ำ พระทัย รัก พระองค์ ดุจ กัน.

พระเจ้าอชาตศัตรูไม่มีโอกาสสนองพระคุณ เมื่อ พระองค์ ทรง คิด ได้ ดังนั้น แล้ว จึง ตรัส สั่งให้ อำมาตย์ ไป ถอด พระราชบิดา ออก แต่ อำมาตย์ กราบ ทูล ว่า พระราชบิดา สิ้น พระชนม์ เสีย แล้ว พระเจ้าอชาตศัตรู มี ความ โทมนัส เป็น อย่างยิ่ง โดย ที่ พระองค์ ยังมิได้ สนอง พระคุณพระราชบิดาและ รู้สึก ว่า ความ ผิด ทั้ง นี้ เนื่อง จาก การ ยุยง เสี้ยม สอน ของ พระเทวทัตต์ แต่นั้น มา ก็ เลิก สมาคม กับ พระเทวทัตต์.

สาเหตุพระเทวทัตต์ยุยงพระเจ้าอชาตศัตรู ใน ครั้ง แรก พระพุทธเจ้า, พระเจ้าพิมพิสาร, และ พระเทวทัตต์ ได้ เคย เป็น มิตร สหาย กัน มา ก่อน ต่อ มา พระพุทธเจ้าได้ ออก บวช เพื่อ แสวง ลัทธิ ที่ ดี ที่ สุด จะได้ ยึด เป็น หลัก ปฏิบัติ ใน ที่ สุด พระองค์ ก็ได้ สำเร็จ เป็น พระพุทธเจ้า ขึ้น ในโลก พระเทวทัตต์ ก็ บวช แยก ออก เป็น อีก สำนัก หนึ่ง ต่าง หาก พระเจ้า พิมพิสาร ได้ นำ เอา พระโอรส ของ พระองค์ คือ พระเจ้า อชาตศัตรู ไปไว้ ในสำนัก พระเทวทัตต์ ครั้น ต่อ มา เมื่อ พระพุทธเจ้าได้ สำเร็จ แล้ว พระเจ้าพิมพิสาร ก็ ทรง ใฝ่ พระทัย แต่ พระพุทธเจ้า เท่า นั้น ทั้ง ทรง เป็น ศาสนูปถัมภก ด้วย พระเทวทัตต์ มี ความ ริษยา จึงได้ ยุยง เสี้ยม สอน พระเจ้า อชาตศัตรู ให้ ฆ่า พระเจ้าพิมพิสาร เสีย ดังได้ บรรยาย มา แล้ว แต่ใน ตอน ต้น.

ประวัติสังเขปพราหมณ์วัสสการ

หลักฐาน พราหมณ์ ผู้นี้ อยู่ ในราชสำนัก ของ พระราชา ทรงพระนาม ว่า อชาตศัตรู ผู้ ครอง แคว้น มคธ เป็น พราหมณ์ ปุโรหิตาจารย์ ซึ่ง ปรากฏ ว่ามี ความรู้

ชำนิชำนาญในศิลปศาสตร์ทุกประการ.

อุปนิสสัย มีความกตัญญูกตเวทีต่อเจ้านายของตน มีน้ำใจมั่นคงไม่โลเล มีความอดทน กล้าหาญ พากเพียร เยือกเย็น สุขุม ลึกซึ้ง.

สติปัญญา มีความคิดเฉลียวฉลาดเฉียบแหลมรู้เห็นการล่วงหน้า มีความรอบคอบทำการสิ่งใดก็ต้องประกอบด้วยเหตุผลไตร่ตรองพูดจาโต้ตอบว่องไวสมเหตุสมผล.

ดังมีอุทาหรณ์ประกอบ.

ครั้งหนึ่งพระเจ้าอชาตศัตรู คิดจะแผ่ราชอาณาเขตต์ให้ถึงแคว้นวัชชี แต่พระองค์มีความเกรงแคว้นวัชชีซึ่งมีความสามัคคีธรรมอยู่อย่างมั่นคง จึงได้ปรึกษากับพราหมณ์วัสสการเป็นความลับ พราหมณ์ผู้นี้ได้ทำลายความสามัคคีธรรมด้วยแผนอุบายอย่างเยือกเย็นเฉียบแหลมและลึกซึ้ง จนในที่สุดได้แคว้นวัชชีไว้อย่างง่ายดายโดยไม่ต้องเสียกำลังรี้พลเลย ทั้งนี้ก็เนื่องจากอุปนิสสัยและสติปัญญาของพราหมณ์ผู้นี้แต่ผู้เดียวเท่านั้น (อ่านในเค้าความ)

ประวัติย่อแห่งแคว้นมคธ

ที่ตั้ง แคว้นมคธนี้ตั้งอยู่ระหว่างเนินเขาคยา (ดูแผนที่) พลเมืองในแคว้นมคธเราเรียกว่า 'มาคธ' พระพุทธเจ้าได้ทรงประดิษฐานพุทธศาสนาในแคว้นนี้ก่อน.

นครหลวง ตั้งอยู่ที่ราชคฤห์.

การปกครอง พระเจ้าแผ่นดินทรงอำนาจสิทธิขาดในราชการแผ่นดิน คือปกครองอย่างสมบูรณาญาสิทธิราช.

ประวัติย่อแห่งลิจฉวี

ที่ตั้ง แคว้น วัชชี ชนชาว ลิจฉวี (เชื่อ กัน ว่า ชน พวก นี้ เป็น ชาว เขา แถบ มงโกล ติด ต่อ กับ ทิเบต) นับ ว่า เป็น พวก สำคัญ พวก หนึ่ง ซึ่ง นิยาย ของ อินเดีย กล่าว ถึง มาก แคว้น นี้ ตั้ง อยู่ ทาง ลุ่ม น้ำ คงคา ตอน เหนือ.

นครหลวง ตั้ง อยู่ ที่ เวสาลี (ไพศาลี) เป็น เมือง ใหญ่ เมือง หนึ่ง ซึ่ง เดี๋ยว นี้ เรียก ว่า Besarh อยู่ ห่าง จาก เมือง ปาฏลีบุตร์ ซึ่ง เดี๋ยว นี้ เรียก ว่า ปัตนา ประมาณ ๒๕ ไมล์ (ดูแผนที่).

การปกครอง ใน แคว้น นี้ ปกครอง อย่าง สามัคคีธรรม มิได้ปกครอง อย่าง สมบูรณา ญาสิทธิราช การ ปกครอง โดย มี กษัตริย์ หลาย องค์ มี หัวหน้า เรียก ว่า นายกะ คือ นายก ต่าง ก็ มี อำนาจ ปกครอง โดย ฉะเพาะ ใน ภาค ของ ตน ซึ่ง แบ่ง ออก เป็น ภาค ๆ เมื่อ มี ราชการ สิ่ง ใด ที่ จะ ต้อง ปรึกษา ก็ มี การ ประชุม ใน สภา เดียว กัน ทุก ๆ คราว ไป และ กษัตริย์ ที่ ครอง แคว้น วัชชี ทุก ๆ องค์ ก็ ได้ นาม ว่า กษัตย์ ลิจฉวี ทั้ง นั้น.

ความไพเราะของบทประพันธ์

ธรรมดาการเรียนกวีนิพนธ์ เมื่อได้อ่านหนังสือเรื่องใดไปแล้ว จำต้องค้นหารส ของเรื่อง คือความไพเราะของโวหาร, ความเศร้าโศกสงสาร ตามเค้าความในบทประพันธ์ และวิธีแสดงความคิด เหล่านี้เป็นต้น ขึ้นมาพิจารณา เพราะธรรมดากวีนิพนธ์ย่อมมีราคาอยู่ที่ความงาม ควรพยายามวิจารณ์เปรียบเทียบกับเรื่องที่เรียนมาแล้วว่า เรื่องไหนมีสำนวนและโวหารเป็นอย่างไร ฉะนั้นหนังสือเรื่องนี้ขอกล่าวตามความเห็นดังนี้.

ส่วนโวหารในทางกวีนิพนธ์แล้ว นับว่ามีอยู่เกือบบริบูรณ์ ดังขยกอุทาหรณ์มาเป็นเครื่องประกอบ คือ.

ตอนที่แสดงอาการโกรธ น่าหวาดกลัว เมื่อฟังแล้วรู้สึกว่าโกรธจริง ๆ ทำให้ผู้ฟังตกใจไปด้วยโดยมิได้ตั้งใจ เช่น

"ผันพระกายกระทืบพระยาทและอึง
พระศัพทสีหนาทะพึง สยองภัย ฯลฯ"

บางตอนรำพันถึงความเศร้าโศก ผู้ฟังก็รู้สึกเศร้าสลดใจเป็นจริงเป็นจังไปได้ ทำให้ผู้ฟังรู้สึกใจหายมีความสงสารและเวทนาพราหมณวัสสการเป็นอย่างยิ่ง ถ้ามีใจอ่อนอาจจะถึงแก่น้ำตาตกก็ได้ ข้อความชะนิดนี้ ขอยกถ้อยคำว่า

"บงเนื้อก็เนื้อเต้น
พิศเส้นสรีร์รัว
ทั้วร่างและทั้วตัว
ก็ระริกระริวไหว ฯลฯ"

บางตอนก็เป็นสุภาษิตไพเราะจับใจ สมควรจะยกมากล่าว เช่น

"กลกะกากะหวาดขมังธนู

บห่อนจะเห็นอวัชวิปู สิล่าถอย"

บางตอนผู้ฟังได้ฟังแล้วรู้สึกเย็นหู, ไพเราะ, น่าฟัง. เช่นตอนชมกองทัพว่า.

"โอภาสอาภรณ์อัครภัณฑ์ คชลักษณ์ยืลันธน์

ก็เลิศก็ล้ำล้ำยอง ฯลฯ"

บางตอนเมื่อได้อ่านไปแล้ว ทำให้เกิดความคิดคำนึง ปรากฏมโนภาพขึ้นได้ เช่น

"เล็งสูงลิ่วสวยชวยชง ชายโบกชวนชม

สะบัดระริวปลิวปลาย"

บางตอนจัดว่าเป็นคติเกี่ยวกับศีลธรรม ศัยยต้องรักและนับถือเชื่อฟังคำของครูน่าจับใจ เช่นตอนโอรสกษัตริย์ลิจฉวีตรัสว่า

"ไฉนเลยพระครูเรา จะพูดเปล่าประโยชน์มี

เลยะเหลวนักละล้วนนี ระผลเห็นบเป็นไป"

บางตอนจัดว่าโลดโผนเร้าให้ผู้ฟังบังเกิดความรื่นเริงคึกคะนองตามไปด้วย เช่น.

"ประลุกษมุหุตต์ ทินอุตตมไกร

รณรงค์วิชัย– ยะดิถีศุภะยาม ฯลฯ"

นอกจากนี้ยังมีอีกหลายตอน เมื่อเวลาอ่านก็จงใคร่ครวญและพิจารณาด้วยตนเอง หัดคิดค้นถ้อยคำสำนวนที่ไพเราะจากการอ่าน จึงจะนับว่าได้ผลบริบูรณ์.

สาธกความสำคัญในบทประพันธ์

สามัคคีเภท คำฉันท์ 'สามัคคี' แปลว่า ความพร้อมเพรียงกัน ความปรองดองกัน 'เภท' แปลว่า การแตก, การทำลาย. ฉะนั้น 'สามัคคีเภทคำฉันท์' คือ ชื่อหนังสือซึ่งนิพนธ์เป็นคำฉันท์ แสดงข้อสุภาษิตว่าด้วยโทษแห่งการแตกสามัคคี จากเค้าความใน สุมังคลวิลาสินี อรรถกถาทีฆนิกาย มหาวรรค.

พระเจ้าอชาตศัตรูมีพระทัยสุขุม ถึงหากว่าพระองค์มีราชอำนาจสิทธิ์ขาดและกำลังทหารเข้มแข็ง จะทำการใดก็ทำได้ แต่พระองค์มีน้ำพระทัยสุขุมพิจารณาญาณไตร่ตรอง คิดทั้งทางได้และทางเสีย ดังปรากฏว่า "ครั้นทรงดำริตริไป กลับยั้งหยั่งใน มนัสมิแน่แปรเกรง" พระเจ้าอชาตศัตรูคิดจะยกกองทัพไปรบแคว้นวัชชี แต่พระองค์กลับคิดยั้งพระทัย เพราะไม่แน่ว่าจะชะนะข้าศึกได้.

กษัตริย์วัชชีมีอปริหานิยธรรม แคว้นนี้แต่เดิมมารักษาอปริหานิยธรรม ๗ ประการมิได้แตกร้าวกันเลย ดังปรากฏว่า "อปริหานิยธรรมธำรง ทั้งนั้นมั่นคง มิโกรธมิกร้าวร้าวฉาน"

อปริหานิยธรรม คือ ธรรมอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม

๑. เมื่อมีกิจใดๆ ที่จะปรึกษาก็ต้องมีการประชุมเพื่อหารือในกิจนั้นๆ เสมอ.

๒. เมื่อเวลาประชุมก็พร้อมเพรียงกัน และเวลาเลิกก็เลิกพร้อมกัน แม้จะทำการใดก็พร้อมเพรียงกันกระทำ.

๓. ถือธรรมเนียมเคร่งครัด มิคิดดัดแปลงแก้ไข.

๔. มีความเคารพต่อผู้ใหญ่ และเมื่อได้รับคำแนะนำกิจการใดก็เชื่อฟังโดยเคารพ.

๕. ไม่ล่วงเกินและประทุษร้ายด้วยประการใด ๆ แก่บุตรและภรรยาของผู้อื่น.

๖. นับถือบวงสรวงสถานที่เคารพ เช่น ที่ปูชนียสถาน.

๗. บำรุงป้องกันพระอรหันต์บรรดาที่พำนักในแคว้นวัชชี.

พระเจ้าอชาตศัตรูทรงคิดอุบายกับพราหมณ์วัสสการ พระองค์คิดแล้วว่าจะยกกองทัพไปตีแคว้นวัชชีโดยใช้กำลังทหารนั้น คงไม่สำเร็จแน่ เนื่องจากเหตุผลดังกล่าวมาแล้ว ฉะนั้นเมื่อพระองค์จะคิดรบเอาชะนะให้ได้ก็ต้องถือสุภาษิตโบราณว่า เมื่อไม่ได้ด้วยเล่ห์ก็เอาด้วยกล ฯลฯ ดังความตอนหนึ่งบ่งว่า.

"ศึกใหญ่ใครจะพยายาม รบเร้าเอาตาม
กำลังก็หนักนักหนา
จำจักหักด้วยขัญญา รอกอนผอนหา
อุบาย ทำลาย มูลความ"

และความอีกตอนหนึ่ง

"บรมกษัตริย์ปรา- รภการปราบปราม
กับวัสสการพราหมณ์ พฤฒิเอกอาจารย์"

พราหมณ์วัสสการยอมสละเลือดเนื้อเป็นราชพลี

ยะหา ผู้ที่มีความจงรัก ภักดี ซื่อสัตย์และกตัญญูกตเวที ต่อแผ่นดิน
ดุจท่านพราหมณ์ผู้นี้ได้ไม่สู้ง่ายนัก ใครๆในโลกนี้ก็ต้องคิดแสวงหาแต่
ความสุขบำรุงตนอยู่ในหมู่ญาติมิตรบุตรภรรยาที่รักของตน ใครเล่าจะยอม
สละความสุขอันนี้ไปได้ แต่สำหรับพราหมณ์วัสสการ ยอมสละทุกสิ่ง
ทุกอย่างเพื่อแผ่นดินได้ทั้งสิ้น ดังที่เราจะได้เห็นจากการรับกระทำอุบาย
ต้องรับราชอาชญาโบยถึงสลบ และถูกโกนผม ซึ่งโบราณถือว่า เป็นการ
อัปมงคลน่าอดสูที่สุด แล้วยังต้องถูกเนรเทศให้พลัดพรากจากบุตรภรรยา
นับว่าเป็นการหนักมาก และการที่ท่านพราหมณ์วัสสการกระทำไปนี้
ความในบทประพันธ์ตอนหนึ่งกล่าวว่า.

"โดยเต็มกตัญญุ กตเวทิตาครัน
ใหญ่ยิ่งและยากอัน นรอื่นจะอาจทน"

"หวังแผนณแผ่นดิน ผิถวิลสะดวกใด
เกื้อกิจสฤษฎ์ไป บมิเลี่ยงละเบี่ยงเบือน
ยากที่จะมีใคร หฤทัยประทักษ์เหมือน
กัดฟันบพันเพื่อน สติอดสะกดเอา"

พราหมณ์วัสสการได้รับความลำบากระหว่างทาง

เป็นธรรมดาเมื่อออกจากบ้านเรือนของตนแล้วย่อมหาความสุขให้ได้ดีเท่ากับบ้านของตนย่อมไม่ได้อยู่เอง และทั้งพราหมณ์ผู้นี้ก็มิได้มาโดยสุจริต ก็จำต้องประพฤติตัวให้สนิทแนบเนียน มิให้ใครล่วงรู้ในเล่ห์กลอุบายของตน และการเดินทาง

มาก็หลายวันกว่าจะถึงกรุงเวสาลี ฉะนั้นกิจการอันนี้มิใช่ง่ายสำหรับคนทั่วไปจะทำได้ทุกคน ดังบทประพันธ์ตอนหนึ่งกล่าวว่า "หลายวันถัดล่วงเมืองหลวงธานี นามเวสาลี คุ่มเดาเข้าไป" และอีกตอนหนึ่ง "ผูกไมตรีจิตต์ เชิงชิดชอบเชื่อง กับหมู่ชาวเมือง ฉันท์อัชฌาสัย ฯลฯ" ตามบทประพันธ์แสดงให้เห็นว่า ท่านพราหมณ์จะต้องมีความสามารถแสดงบทบาทของตนให้สนิทสนม และการพูดก็ต้องฉลาดมีไหวพริบ สมาคมได้ตลอดทุกชั้นทุกวัย.

พราหมณ์วัสสการเพ็ดทูลอย่างฉลาด การพูดให้ถูกใจผู้ฟังก็มิใช่จะทำได้ง่ายนัก เพราะจะต้องหยั่งถึงในใจของผู้ฟังว่า พูดอย่างไรจึงจะเย็นที่ถูกใจ และได้ประโยชน์ส่วนตัวให้มาก ท่านพราหมณ์ผู้นี้ฉลาดหยิบยกเอาประโยชน์ของแม่น้ำมาอุปมาถวายดังความว่า.

"เปรียบปานมหรรณพนที ทะนุที่ประทังความ
ร้อนกายกระหายอุทกยาม นรหากประสพเห็น ฯลฯ"

พราหมณ์วัสสการได้นำสุภาษิตมาเปรียบเทียบ สุภาษิตที่นำมานี้รู้สึกว่าทำความพอใจให้แก่กษัตริย์ลิจฉวีไม่น้อย ตามบทประพันธ์ดังนี้.

"ตั้งอินทโคปกะผวา มุหะผ่าณกองไฟ
หิ่งห้อยสิแข่งสุริยไหน ระมิน่าชิวาลาญ"

กษัตริย์ลิจฉวีหลงเชื่อ คำพูดของท่านพราหมณ์วัสสการที่ได้เสกสรรนำมาเพ็ดทูลนั้น ล้วนแล้วไปด้วยถ้อยคำอันไพเราะน่าฟัง สมเหตุสมผล

มีหลักฐานอันควรเชื่อถือ และเมื่อได้เห็นร่างกายอันทุพพลภาพเป็นเครื่องประกอบด้วยแล้ว ก็ยิ่งทำให้เชื่อสนิทว่ามิใช่อุบายมาหลอกลวงดังความว่า.

"ประกอบระกำพา หิระกายะน่าจะจริง
มิใช่จะแอบอิง กลอำกระทำอุบาย"

อุบายขั้นแรกของพราหมณ์วัสสการ ท่านพราหมณ์ผู้นี้มีอารมณ์เยือกเย็น สุขุม จะทำการอันใดก็คิดไตร่ตรอง ทำอย่างค่อยเย็นค่อยไปมิได้รีบร้อน ซึ่งเย็นเวลานานมิใช่น้อย ตรงกับคำสามัญมักกล่าวว่า "เลือดเย็น" อุบายขั้นแรกนี้ ตั้งต้นดำเนินอุบายกับบรรดาโอรสของกษัตริย์ลิจฉวีก่อน อุบายของท่านก็คือ เชิญโอรสของกษัตริย์ลิจฉวีมาในห้องลับ แล้วถามคำถามอันไม่น่าจะต้องมาถามกันในห้องลับ เช่นถามว่า.

"จะถูกผิดกระไรอยู่ มนุษย์ผู้กระทำนา
และคู่โคก็จูงมา ประเทียบไถมิใช่หรือ"

วันต่อๆ มาก็ถามคำถามที่ง่ายๆคล้ายๆกันและไม่น่าจะเป็นปัญหาอะไรกับบรรดาโอรสของลิจฉวีคราวละองค์ กระทำให้บรรดาโอรสเหล่านี้ต่างกินแหนงแคลงใจซึ่งกันและกันเสมอมา และไม่แต่เหตุเหล่านี้จะอยู่ฉะเพาะราชกุมารเท่านั้น ยังได้ทรงทราบไปถึงพระบิดา ดังคำประพันธ์ว่า.

"แตกร้าวกร้าวร้ายก็ย้ายปาม ลุวรบิดรลาม
ทีละน้อยตาม ณเหตุผล"

เหตุการณ์ที่เกิดทั้งนี้ จะโทษว่าราชกุมารเป็นตัวต้นเหตุสำคัญก็ไม่ถนัดนัก เพราะกำลังอยู่ในฐานะแห่งวัยเด็ก ย่อมอ่อนต่อความคิด

ความรู้สึกผิดชอบ เมื่อถูกผู้ใหญ่ซึ่งมีเล่ห์เหลี่ยมฉลาดอย่างพราหมณ์

วัสสการนี้กระทำแล้วก็ต้องหลงอุบายง่ายๆ อย่าว่าแต่กุมารเหล่านี้เลย

แม้แต่พระบิดาซึ่งมีความรู้สึกผิดชอบดี แต่ขาดวิจารณญาณโดยรอบคอบ

ก็ยังเป็นได้ดังบทประพันธ์ตอนหนึ่งว่า.

“สามัคคีธัมมะทำลาย มิตรภิทนะกระจาย

สรรพะเสื่อมหายน์ ก็เป็นไป ฯลฯ”

กษัตริย์ลิจฉวีเข้าพระทัยผิดต่างถือมานทิฏฐิ เมื่อกษัตริย์เหล่านี้เข้าพระทัยผิด

โดยได้ฟังคำราชกุมารทูล (ดังที่ได้พรรณนามาแล้วในตอนต้น) ต่างก็มิได้

วิจารณญาณให้ถ่องแท้ปราศจากความวิเคราะห์ใต่สวนหาเหตุผลว่า มูลเหตุ

แห่งการแตกร้าวกันนั้นเนื่องมาจากอะไร ต่างถือมานทิฏฐิไม่ปรองดองกัน

เหมือนเช่นเคยมา แม้แต่ข้าศึกยกกองทัพมา ได้ตีกลองเป็นอาณัติสัญญาณ

เข้าประชุม แต่ก็เป็นการไร้ผล ไม่มีมาประชุมสักองค์เดียว ดังคำ

ประพันธ์ตอนหนึ่งว่า.

“ศัพทะโฆษ ประสุโสต ท้าว

ลิจฉวิท้าว ขณะทรงฟัง

ต่างธก็เฉย และละเลย ดัง

ไท้มิอินัง ธุระกับใคร ฯลฯ”

สรุปข้อความสำคัญ ในบทประพันธ์

๑. การที่พระเจ้าอชาตศัตรูได้แคว้นวัชชีไว้ในราชอำนาจนี้ ก็โดยที่อาศัยท่านพราหมณ์วัสสการ อำมาตย์ผู้ซื่อสัตย์กตัญญูต่อพระองค์เป็นผู้ช่วยเหลือจึงได้โดยง่าย.

๒. พราหมณ์วัสสการ มีปัญญาเฉลียวฉลาด, สามารถในเชิงโวหารอารมณ์เยือกเย็นสุขุม คำเนินอุบายสนิทสนมอย่างน่าสรรเสริญ จนบรรลุผลสมความปรารถนา.

๓. ความสามัคคี เป็นธรรมอันหนึ่งที่สำคัญที่สุด อาจอำนวยผลแห่งความผาสุกและความเจริญมาสู่ผู้ประพฤติได้ ถ้าชนหมู่ใด, พวกใดปราศจากธรรมข้อนี้เสียแล้ว ความหายนะก็จะมาสู่ทันที ดังอุทาหรณ์เรื่องนี้เป็นตัวอย่าง.

ความสามัคคี ไม่ฉะเพาะแต่นำความสุขความเจริญมาสู่หมู่คนเท่านั้น แม้แต่ในหมู่สัตว์ก็จำต้องมีดุจกัน ดังชาดกเรื่องนกกระจาบเมื่อมีความสามัคคีอยู่ในหมู่คณะแล้ว ก็ยากที่นายพรานจะจับสัตว์เหล่านี้เป็นอาหารได้ นอกจากจะได้ละธรรมข้อนี้เสีย เมื่อนั้นแหละนายพรานก็ได้นกกระจาบฝูงนี้สมความปรารถนา.

๔. กษัตริย์ลิจฉวีมีมานทิฏฐิ เข้าพระทัยในสิ่งที่ผิด ๆ มิได้วิเคราะห์ไตร่ตรองหาเหตุผลว่ามูลแห่งการแตกร้าวกันนั้นเนื่องมาจากอะไร ขาดวิจารณญาณในข้อนี้จึงนำให้ผลถึงซึ่งความหายนะ.

ข้อแนะนำวิธีสอนอ่านและสอนศัพท์

การสอนวิชากวีนิพนธ์ไทย ซึ่งเกี่ยวกับฉันทลักษณ์ ครูผู้สอนจะต้องให้นักเรียนได้ทราบลักษณะของฉันท์ที่จะอ่านเสียก่อน เช่นจะอ่านฉันท์บทใด ครูก็ต้องให้นักเรียนทราบแผนข้อบังคับของฉันท์บทนั้นว่า มีกี่คำ, ครุลหุอยู่ที่ใดบ้าง และคำไหนรับกับคำไหนบ้าง ถ้าแนะนำได้ละเอียดถึงการประพันธ์คำตรงไหนใช้อักษรสูงหรือต่ำจึงจะไพเราะน่าฟังก็ยิ่งดี นักเรียนจะได้หัดสังเกตไว้ เมื่อครูได้สอนเช่นนี้จะทำให้นักเรียนสนใจขึ้นอีกมาก ก่อนที่จะตั้งต้นอ่านครูต้องแบ่งคำในบทนั้นๆ ให้ทราบว่าถูกหรือไม่ เพราะบทประพันธ์ที่อ่านบางทีมีผิด อาจจะเนื่องมาจากการพิมพ์ผิดพลาดก็อาจเป็นได้ ครูต้องแบ่งคำให้นักเรียนเห็นให้สิ้นสงสัย มิฉะนั้นนักเรียนจะอ่านกันผิดๆ จะทำให้เสียไป เช่น หนังสือสามัคคีเภท คำฉันท์ หน้า ๒ บรรทัดแรกสมมติว่า ‘จุฑาธิพระมง’ เมื่อแบ่งคำในบาทนั้นแล้วก็ยังขาดลหุไปอีกคำหนึ่ง และเมื่อแปลก็ไม่ได้ความชัด ครูควรเติม ‘ป’ เป็น ‘จุฑาธิปพระมง’ และหน้า ๔๖ ‘จิตรปทา ฉันท์’ ฉันท์นี้มี ๘ คำ คือ วรรคหน้า ครุ, ลหุ, ลหุ, ครุ, วรรคหลัง ลหุ, ลหุ, ครุ, ครุ. บรรทัด ๒ ว่า ‘เห็นริปูมี พลมากมาย’ ครูควรเปลี่ยน ‘ปู’ เป็น ‘ปุ’ จึงจะถูกตามลักษณะฉันท์ ทั้งความก็คงรูปเดิม (ข้าพเจ้าจึงถือโอกาสเปลี่ยนหนังสือคู่มือของข้าพเจ้าให้ถูก ครุ, ลหุ และตัวสะกดตามปทานุกรม) เช่นนเป็นตัวอย่าง ฉะนั้นการแบ่งคำและการอ่านทำนองก็ต้องเป็นหน้าที่ของครูผู้สอนจะต้องใฝ่ใจขวนขวายและศึกษาเอาเอง ไม่จำเป็นจะต้องกล่าวไว้ในที่นี้ เพราะตำราฉันทลักษณ์และตำราอ่านฉันท์ก็ได้มีผู้รวบรวมขึ้นแล้ว และมีการสอนอยู่ วิธีหนึ่งที่ไม่สู้จะได้ผลคือ การสอนอ่านกับการสอนศัพท์ให้รวมกันไปในบทเรียนเดียวกัน จะทำให้นักเรียนเป็นกังวลที่จะต้องเรียนศัพท์ซึ่งต้องใช้ความจำ และจะต้องเรียนการอ่าน ดูเป็นการยุ่งยากแก่นักเรียนมาก ครู

ควร จะ ต้อง แบ่ง เป็น ๒ บทเรียน จะ สอน ศัพท์ ก็ สอน ให้ ตลอด บท เรียน เสีย คราว หนึ่ง ก่อน แล้ว คราว หลัง จึง สอน อ่าน อีก คราว หนึ่ง จะ ได้ ผล ดี มาก การ อ่าน พร้อม ก็ ให้ ผล ดี เหมือน กัน แต่ ไม่ ควร จะ ให้ มาก เกิน ไป ใน บท เรียน หนึ่ง เพียง ๕ หรือ ๑๐ นาที ก็ พอ แล้ว เพื่อ ประสงค์ ให้ นักเรียน เพลิน และ ประโยชน์ ใน การ จำ บท ประพันธ์ ที่ ไพเราะ ได้ โดย ง่าย เมื่อ ครู ปฏิบัติ ได้ ตาม นี้ แล้ว เชื่อ ว่า ผล แห่ง การ เรียน บท ประพันธ์ จะ ได้ รับ ประโยชน์ ทั้ง ผู้ เรียน และ ผู้ สอน ไม่ น้อย เป็น แน่.

อธิบายศัพท์

หน้า ๑

ศุภมัสดุ ความงาม, ความเจริญ (เป็นคำกล่าวเพื่อความสิริมงคล).

เบ็ญจางคประดิษฐ์ การกราบไหว้ด้วยอาการทั้งห้าลงกับพื้น คือ กราบเอาเข่าทั้ง ๒ มือทั้ง ๒ และศีรษะจรดกับพื้น.

สฤษฎิ กระทำ, การให้สำเร็จไป.

สดุดี การชมเชย, คำสรรเสริญ.

ไตรทวาร แปลตามศัพท์ว่า 'ประตูสาม' คือ กาย, วาจา, และใจ

สุคต ผู้ไปดี, หมายถึงพระพุทธเจ้า.

อนาวรณญาณ ไม่ห่วงใย, ไม่มีเครื่องกั้น.

ตรีปิฎก (ไตรปิฎก) แปลตามศัพท์ว่า 'ตะกร้าสาม' หมายความว่า พระธรรม คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งมี พระสูตร, พระวินัย และพระปรมัตถ์.

พิสุทธ บริสุทธิ์, ไม่มีความเสียหาย.

ดิลก เลิศ. ยอด.

สัมพุทธสาวก สงฆ์ผู้ฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า.

คเณศ ชื่อพระเจ้าแห่งปัญญาและแห่งอุปสรรค เป็นโอรสพระศิวะและพระนางปารพตี ในศาสนาพราหมณ์นับถือว่า เป็นพระเจ้าสำคัญองค์หนึ่ง. ในเวลาเบิกหน้าเรื่องหนังสือทั้งสิ้น (คือไหว้ครู) ต้องกล่าวคำสรรเสริญถึงท่านเสียก่อน เราจะเห็นได้จากหนังสือโบราณบางฉะบับพิมพ์รูปพระคเณศไว้ข้างหน้าหนังสือนั้นด้วย และกล่าวคำนมัสการว่า 'นโมคเณศาย วิฆฺเนศฺวราย' ดังนี้เป็นต้น เพื่อเป็นเครื่องแสดงความเคารพและทำให้ปัญญาแตกฉานปราศจากอุปสรรคใด ๆ ด้วยประการทั้งปวง ตามตำรากล่าวว่า มีพระเศียรเป็นศีรษะช้าง มีงาข้างเดียว พระกายเป็นคนอ้วนเตี้ยท้องพลุ้ย ประดับพระองค์ด้วยอาภรณ์สีแดงแสด ทรงหนูเป็นพาหนะ.

ศิลปธร ผู้ทรงไว้ซึ่งศิลปะ.

เวทางค ส่วนของพระเวท.

[เวทางคบวร กวี ความหมายว่า กวีผู้เลิศด้วยส่วนของพระเวท.

กวี ไทยเราเขียนเลียนมาจาก กวิ แปลว่า ผู้คิด, ผู้แต่ง.

ในคัมภีร์พุทธศาสน์แบ่งนักประพันธ์ออกเป็น ๔ พวก คือ

๑. จินตกวี แต่งโดยความคิด.
๒. สุตกวี แต่งโดยได้ฟังมา.
๓. อรรถกวี แต่งตามความจริง.
๔. ปฏิภานกวี แต่งกลอนสด].

วิทยาวราภรณ์ (วิทยา + วร + อาภรณ์) เครื่อง ประดับ อัน ประเสริฐ คือ ความรู้.

สุนทรวาที วิธาน ผู้กล่าว ดีไพเราะน่า ฟัง และเป็น ผู้จัดการ สร้าง (วิทยา) ขึ้นไว้.

ประณาม การ น้อมไว้.

บทมาลย์ ระเบียบ ดอกไม้ หมาย ความ เท้า ผู้ มีบุญ.

หมายโพธิสมภาร [หมาย=มุ่ง, หวัง.+โพธิ=ต้นไม้ ที่ พระพุทธเจ้า ประทับ และตรัสรู้.+ สมภาร=ผู้รับ ธุระ ที่หนัก (ผู้ ใหญ่)] หมาย ความ ว่า มุ่ง หมาย ขอ พึ่ง ท่าน ผู้เป็นใหญ่ (พระเจ้า แผ่น ดิน) ให้ อยู่ ในความ คุ้มครอง ของ ท่าน ดุจ พระองค์ เป็น เสมือน ร่ม โพธิ์ ได้ อาศัย.

หน้า ๒

จุฑาธิป ความ เป็นใหญ่ เหนือ เกล้า.

ในหนังสือนี้ หมายความ ถึง พระบาท สมเด็จฯ พระมงกุฎเกล้าเจ้า อยู่หัว (รัชชกาลที่ ๖).

พิสิฏฐ์ วิเศษ, ประเสริฐ.

เถลิง ขึ้น ครอง.

ถวัลย ครอง, เสวย.

อธิบัติย์ พระเจ้า แผ่นดิน, ผู้ เป็นใหญ่.

พิพัฒ เจริญ, ยั่งยืน.

ไวกูณฐ คำนาม แปลว่า ที่ประทับ พระนารายณ์, คำกริยา แปลว่าแบ่งภาค (สำหรับพระนารายณ์แบ่งภาคลงมากำเนิดในมนุษยโลก ดังเช่นนิยายในหนังสือรามเกียรติ์ว่า 'ไวกูณฐ์มาเป็นพระราม' ฉะนี้).

กิรติการ การกระทำให้สรรเสริญ, เลื่องลือ.

อดุล ชั่งไม่ได้, ไม่มีอะไรเปรียบ.

โสตถิ ความสวัสดี, ความสบาย.

เทียรฆ (ทีฆ. ม. ทีรฺฆ. ส.) ยาว, นาน, ยั่งยืน.

นิรผล ไม่มีผล.

รามาวตาร (ราม+อวตาร) พระนารายณ์แบ่งภาคลงมาจากสวรรค์บังเกิดในมนุษยโลก ทรงพระนามว่า พระรามจันทร์.

ไตรรัตนาธิคุณ คุณอันยิ่ง คือ พระรัตนะทั้งสาม ได้แก่ พระพุทธ, พระธรรม และพระสงฆ์.

เผือ เรา.

มลทิน ความมัวหมอง.

ยุคล ทั้งคู่.

พิพิธ หลายอย่างต่างๆกัน.

จตุรวิธ สี่ประการ คือ อายุ, วรรณะ, สุขะ พละ.

สัมฤทธิ์ ความสำเร็จ.

รัฏฐ์ แคว้น, บ้านเมือง.

ศตวรรษ์ ร้อยปี.

นิรันตร์ (นิร=ไม่, อันตร=ระหว่าง, ช่อง.) ไม่มีระหว่างคั่น, เสมอ.

หน้า ๓

ภิท แตก (สามัคคีภิทโทษ=โทษแห่งการแตกสามัคคี).

เชลง แต่ง, ผูกเพลง.

วิโรจน์ รุ่งเรือง, แจ่มใส.

นิติ แบบแผน, ประเพณี (นิติขบวน=ชั้นเชิงแบบแผน).

อภิไธย คำแสดง, ชื่อ.

อชาตศัตรู นามพระเจ้าแผ่นดิน.

เลื่องหล้าฯลฯ บทนี้ความหมายว่า ความเลื่องลือของแผ่นดินนี้ว่า พระเจ้าแผ่นดินมีความเมตตา กรุณาและความเอื้อเฟื้อแก่ราษฎร ดุจบุตรธิดาของพระองค์ เท่ากับว่าราษฎรได้สาภอันประเสริฐ.

แคว้นมคธ ประเทศหนึ่งอยู่ทางภาคใต้แห่งประเทศอินเดีย (ดูแผนที่).

เสบง แต่ง, ทำ.

ประมวญ (ประมวล) รวบรวม.

โกวิท โก=มาก,+วิท=รู้) ชำนิชำนาญ (โกวิทกวี=ผู้แต่งมีความชำนาญ).

สถาบันวิทยบริการ ๑๙ พ.ย. ๒๕๑๗ กรมสามัญศึกษา

เกรียงไกร ยิ่ง, ใหญ่, มาก.

มเหศวร ผู้เป็นใหญ่.

อภิเษก การตั้งโดยการทำพิธีรดน้ำ เช่น พิธีขนทรงราชย์ของพระเจ้าแผ่นดิน เป็นต้น.

ภูว์ แผ่นดิน.

หอสมุดแห่งชาติสาขานครราชสีมา

ปวัตน์ ความเป็นไป

บทนี้ความหมาย พระองค์ได้ทรงราชย์ในแคว้นนี้ โดยการราชาภิเษกเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ทรงอำนาจสิทธิ์ขาดเป็นใหญ่แต่พระองค์เดียว ให้เป็นไปตามแบบประเพณีซึ่งกษัตริย์แต่ก่อนได้ทรงทำมาทุกประการ.

ราชวัตต์ หน้าที่และความประพฤติของพระราชา.

ทศธรรม ธรรม ๑๐ ประการสำหรับพระเจ้าแผ่นดิน คือ

๑. ทาน	บริจาคทานทั้งปวง.
๒. สีล	ทรงรักษาศีล.
๓. ปริจาค	บริจาคทรัพย์ทำบุญ.
๔. อาชชว	มีความซื่อตรงในพระทัย.
๕. มทฺทว	มีน้ำพระทัยอ่อนโยน.
๖. ตป	บำเพ็ญตบะ รักษาอุโบสถ.
๗. อโกธ	มีพระทัยหนักแน่น ไม่โกรธง่าย.
๘. อวิหึสา	ไม่มีพระทัยที่จะเบียดเบียนผู้อื่น.
๙. ขนฺติ	มีขันตี มีความอดกลั้น.
๑๐. อวิโรธน	ไม่ประพฤติผิดจากที่ชอบ.

ภัทร เจริญ, ประเสริฐ.
นครราชคฤห์ เมืองหลวง แห่ง แคว้น มคธ.

หน้า ๔

อำพน ดาษดื่น, งดงาม.
มนทิร (มนเทียร) ที่อยู่, เรือน, ปราสาท.
สุนิวาสน์ พระราชวัง อันงาม.
วโรฬาร์ (วร+โอฬาร) ยิ่งใหญ่ โอ่โถง.
อัพภันตร ส่วนใน, ภายใน, ท่ามกลาง.
ไพจิตร งาม.
พาหิร (พาเหียร) ภายนอก.
บทนี้ความหมาย ปราสาทและราชวังโอ่โถงงดงาม ยิ่ง ทั้งส่วนภายในและภายนอกก็งามน่าชม.
รังสฤษฎิ์ ทำให้สำเร็จ.
ทิฆัมพร (ทีฆ+อัมพร) ท้องฟ้า.
บราลี ไม้ที่ตั้งอยู่บนอกไก่ (ยะราลี).
นภศูล (นภ+ศูล) 'หลาวในฟ้า' คือยอดปราสาท, มณฑป หรือเจดีย์ที่แหลมตรงไปในอากาศ.
ประภัสสร สีแววาว, เลื่อมพราย.
หางหงส์ ส่วนใต้ช่อฟ้า.
นภาลัย ท้องฟ้า, กลางหาว.
จตุรมุข สี่ด้าน.
กนก ทอง.

ไพฑูรย์ พลอยชะนิดหนึ่ง สีเขียว มีน้ำเย็นรุ้งกลอกไปมา (บางตำราว่าสีเหมือนไม้ไผ่).

บัฏ แผ่น (ยานบัฏ พระบัญชร = ยานหน้าต่าง).

ระกะ ดน.

ดารกะ ดวงดาว.

มลังมเลือง สุกใส, อร่ามเรือง.

ลำยอง (คำนาม) ลำตัวใยระกา, (คู่กับช่อฟ้า) [คำวิเศษณ์แปลว่า สวย, งาม].

วิยะ ดุจ, ราวกะ

ผยอง เผ่นโผน, ลำพอง.

ระบ เอาความว่าติดต่อ.

กะหนาบ ปะกับ, ทับ

กะแหนะ แกะ, แคะออก.

กะหนก ลายเครือเถา.

บุษปวัลลิ เถาดอกไม้.

หน้า ๕

วร ยอดเยี่ยม, ประเสริฐ.

มญจ เตียง, ที่นอน.

บรรจถรณ์ เครื่องลาด. ที่นอน.

ประดิน เครื่องหอม.

คัณนา (ต้องการเย็นครุ คำนี้มาจากคำ 'คณนา') การนับการคำนวณ.

จรุง ฐูง, ยั้ว.

นิพัทธ เสมอ, เนื่องกัน, เนื่องๆ.

บทนี้หมายความว่า เรียงรายไปด้วยหมู่นางบำเรอผู้คอยจูงนาพระทัยพระเจ้าแผ่นดิน และแย่งพวกกันคอยพิทักษ์ผลัดเวรติดต่อกันเสมอ.

สิเนรุ เขาพระสุเมรุ.

ปราการ กำแพง.

บทนี้ความหมายว่า กำแพงโดยรอบมหานครนี้แข็งแรงดุจเขาพระสุเมรุ ห้อมล้อมอยู่อย่างมั่นคงยิ่ง ข้าศึกที่จะมารบก็ต้องท้อใจไม่อาจที่จะสู้.

ถมภ เสา, หลัก.

โดรณะ เสาค่าย, เสาระเนียด.

นางจรัล เสาระเบียง.

ธุชะ (ธช. ม.; ธฺวช.ส.) ธง.

มารุต ลม.

เสวกากร หมู่ข้าราชการในราชสำนัก.

ประลาต หนีไป.

หน้า ๖

สมรรถ ความสามารถ, กล้าหาญ.

เพิก ถอน.

ภินท์ แตก, ทำลาย.

ไผท แผ่นดิน.

ระบุ พูดถึง, ออกชื่อ.

บรินทร คำนี้ตามศัพท์แปลว่า เจ้ามือง แต่ในที่นี้ต้องแปลว่า เมืองหรือกรุง จึงจะได้ความ น่าจะเป็นด้วยผู้แต่งตั้งใจจะให้ได้ครุ, ลหุเท่านั้น.

มหุสสวะ (มหา+อุสสวะ) การรื่นเริงยิ่ง, การเล่นสนุกครึกครื้น

สรนินาท (สร+นินาท, สร=เสียง, นินาท=ความกึกก้อง, ความบันลือ) เสียงดังกึกก้อง.

ปุโรหิตาจารย์ (ปุโรหิต+อาจารย์) พราหมณ์ผู้เป็นอาจารย์สอนจรรยาธรรมของกษัตริย์.

พราหมณนามวสสการ พราหมณผู้มชื่อว่า วสสการ.

ศิลปศาสตร์ ความรู้ในศิลป์ะทั้งปวง.

ราชวัลลภ คนสนิทหรือคนโปรดของพระเจ้าแผ่นดิน.

หน้า ๗

ไพศาล (พิศาล) กว้างขวาง.

วัชชี ชื่อแคว้นหนึ่ง.

บทนี้ต้องเท้าความมาจากบทก่อนด้วย จึงได้ความว่า ครั้งหนึ่ง พระเจ้าอชาตศัตรูทรงคำริจะแผ่อำนาจและอาณาเขตต์ให้รายคายปรากฏไป เพื่อกระทำให้แผ่นดินกว้างขวางตลอดถึงแดนวัชชี.

เชวง รุ่งเรื่อง, โด่งดัง.

เสาวนศัพท์ (เสาวน=การฟัง, ศัพท์=เสียง) เสียงซึ่งได้ฟังมา.

อปริหานิยธรรม ธรรมอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม.

ธำรง ทรงไว้, ยึดถือได้.

ใช่เหตุแห่งหานิย์ (หาน=ความเสื่อม, ความทรุดโทรม, อนีย=ควร, พึง, น่า) มิใช่เหตุแห่งความเสื่อมหรือความทรุดโทรม.

หน้า ๘

สัมมาจารีตร (สัมมา=ชอบ, ดี, จารีตร=ความประพฤติ, ประเพณี) ความประพฤติตามประเพณีที่ดีที่ชอบ.

โอวาทศาสน์ คำสั่งสอน, คำแนะนำ.

บวงสรวงพลี การเซ่นไหว้, บนบาน.

สัปตพิธนิติ ประเพณีหรือแบบแผน ๗ ประการ.

นริศร์ เป็นใหญ่กว่าคน หมายถึงพระราชา.

บทนี้ความว่า ข้อความอันเป็นประเพณีทั้ง ๗ ประการนั้น เป็นทางดำเนินให้กษัตริย์ลิจฉวีมีความสามัคคีธรรมอยู่เสมอ.

หน้า ๙

ทิช พราหมณ์.

เผด็จ ขจัด, ขาด, ตัด.

มูล ต้น, ราก, เดิม.

บทนี้ความหมายว่า ตกลงและได้ทรงนัดแนะกับพราหมณ์วัสสการตามที่ได้ทรงดำริไว้ เพื่อตัดต้นรากแห่งความพร้อมเพรียงและความไมตรีเสียก่อน.

หน้า ๑๐

ฐานันดร ลำดับตำแหน่งยศบรรดาศักดิ์.

ปกาสิต (ประกาสิต) คำสั่ง, คำที่บอก (มักใช้เขนคำสั่งที่เด็ดขาด).

พจนารถ เนื้อความของคำพูด.

เสนา-ปติ เสนาบดี เข้าใจว่าผู้แต่งประสงค์ให้เป็นลหุทั้งสองคำ.

มนตรี ขุนนางที่ปรึกษา.

บทนี้ความหมายว่า เหตุฉะนี้แหละ เสนาบดีทั้งหลายซึ่งอยู่ในตำแหน่งที่ปรึกษา. ใครจะมีคำพูดคัดค้านประการใดบ้าง.

อดิศูร ผู้เป็นใหญ่.

นราศัย ที่อาศัยของคน (หมายถึงพระเจ้าแผ่นดิน).

หน้า ๑๑

พันธ์ ผูก, มัด, ตรึง.

ยรรยง งาม, กล้าหาญ.

พยากรณ์ การทำนาย.

ทุษ โทษ, ความประทุษร้าย.

ดำริ นึก, คิด.

วิรุธ (พิรุธ) ผิด, วิปริต.

ประทุษฐ ส. (ม. ปทุฏฐ) ใช้เป็นวิเศษณ์แปลว่า ชั่ว, ร้าย (ควรใช้ประทุษฏ์ เช่น ประทุษฏจิตต์=จิตต์ร้าย). ถ้าใช้เป็นคำกริยาเขียน 'ประทุษ' ส. (ม. ปทุส) เช่น ประทุษร้าย แปลว่า ทำร้าย

อุปาย อุบาย, เล่ห์กล.

วาทะ คำพูด.

หน้า ๒๑

ลุ ถึง.

ดาล เกิดขึ้น (ดาลพิโรธ=บังเกิดความโกรธขึ้น).

ศัพท์สีหนาท (ศัพท์=เสียง, สีห=ราชสีห์, นาทะ=เสียงบันลือเสียงตะโกน) เสียงบันลือดุจเสียงของราชสีห์.

ทุทาส (ทุ+ทาส) ทาสทราม, ทาสชั่ว.

สถุล หยาบคาย, ต่ำช้า.

กลกะกากะ (กลกะ=ดุจเดียวกับ. ราวกับ. กากะ=นกชะนิดหนึ่งคือกา) ดุจเดียวกับกา.

ขมัง พรานธนู.

ธวช ธง.

ริปู ข้าศึก.

บทนี้ความหมายว่า ดุจเดียวกับกาเมื่อเห็นธนูของนายพรานธนู ก็กลัวเหมือนกับพราหมณ์วัสสการยังไม่เห็นของของข้าศึก ก็ยอมแพ้เสียแล้ว.

พะ ถูก, พบ, กะทบ.

พินาศ ฉิบหาย, เสียหาย.

ชิพิต (ชีพิต) ชีวิต ผู้แต่งต้องการจะให้เป็นคำลหุ.

วิจาร ไตร่ตรอง, พิเคราะห์.

หน้า ๑๓

ฉนำ ปี.

ชิวาตม์ (ชีวาตม์) วิญญาณอันเป็นอยู่. วิญญาณของคนหรือของเอกชน.

นาคราภิบาล (นาคร + อภิบาล) ผู้ปกครองดูแลทวยราษฎร์.

สภาบดี (สภา + บดี) ผู้เป็นใหญ่ในที่ประชุม.

พระอัยยการ กฎหมายที่เกี่ยวความผองอาชญาแผ่นดิน.

บทนี้ความหมายว่า ให้ลงพระราชอาชญาตามบทพระอัยยการ ซึ่งเป็นอาชญาแผ่นดิน เมื่อได้พิพากษาตามกฎหมายแล้ว และให้โกนผมเสียด้วย (การโกนผมในสมัยโบราณถือกันว่าเป็นการอัปมงคล ถ้าใครถูกโกนผมผู้นั้นจะต้องเป็นคนชั่วเลวทราม เช่นครั้งสมัยยังไม่เลิกทาส เมื่อทาสคนใดทำผิดหรือหนีไป และนายเงินเขาจับได้กลับมา มักจะถูกเฆี่ยนหรือโกนผมตามแต่โทษานุโทษ).

คามนิคม บ้านเมือง.

นิวัตติ์ กลับ.

สุขาภิมัณฑ์ (สุขา + อภิมัณฑ์) เครื่องประดับยิ่ง คือ ความสุขหรือเต็มพร้อมด้วยความสุข.

มหาคาร (มห + อาคาร) บ้านใหญ่, เรือนใหญ่ หมาย ถึง พระราช มนเทียร.

บทนี้ความ หมาย ว่า พระราชมนเทียร อันถึง พร้อมแล้ว ด้วย ความ สข.

หน้า ๑๔

กตัญญู รู้คุณ.

กตเวทิตา การ ตอบ แทน คุณ.

ทุเรศ ลำบาก, น่า สมเพช.

ขรการณ์ เหตุการณ์ที่หนัก, เหตุ ร้าย แรง.

ผิ แม้ ว่า

ประทักษ์ ขยัน, สามารถ.

ราชมัลล์ (ราช=พระเจ้า แผ่นดิน + มัลล์=มวย ปล้ำ) แปลตาม ศัพท์ นัก มวย ปล้ำ ของ พระเจ้า แผ่นดิน ตาม ท้อง เรื่อง หมาย ถึง ผู้ มี หน้า ที่ สำหรับ เฆี่ยน คน ที่ ต้อง ราชอาชญา บาง ที ผู้ แต่ง อาจ เข้าใจ ว่า ผู้ ที่ จะ เฆี่ยน คน คง ใช้ พวก นักมวยปล้ำของ พระเจ้า แผ่นดิน เพราะ พวก นักมวย โดย มาก เป็น คน แข็ง แรง แต่ ตาม ปทานุกรม เขียน 'ราชมัน' แปลว่า เจ้าพนักงาน ผู้ มี หน้า ที่ ทำ ไทย คน ดังนี้.

สรีร์ ร่างกาย.

อนาถ ไม่มี ที่ พึ่ง ไทยใช้ ว่า น่า สลดใจ.

สยบ ซบ, ฟุบ.

สิระ (ศีรษะ) หัว.

หน้า ๑๕

อมาตย์ ข้าราชการ พลเรือน

เสนา ขนาง ฝ่าย ทหาร.

สาหสะ ร้าย แรง.

โทมน (ทุ + มน) ไม่ สบายใจ, เศร้าใจ.

กลบกกรณ์ (กัลยก = ช่าง ตัด ผม, ช่างโกนผม. กรณ์ = การกระทำ) การ กระทำ ของ ช่างโกน ผม.

บทนี้ ความ หมาย ว่า เมื่อ แก้ ไข ฟื้น และ คืน สติ พอทรงตัวได้ ชาย ช่าง ตัด ผม หลวง จึงได้ กระทำ การโกน ผม.

บัพพาชนีย์กรรม (บัพพาชนียกรรม) กรรม อันสงฆ์ พึง ขับไล่ (คำนี้ใช้สำหรับ สงฆ์ ผู้ กระทำผิด และ ต้องรับโทษ คือการขับไล่ให้ไป อยู่สำนัก อื่น ตรง กับคำ 'เนรเทศ' ที่เราใช้ อยู่ทุก วันนี้ แปลว่าให้ ออกไป เสีย จาก ประเทศ).

ทิชาจารย์ อาจารย์ ผู้เป็น พราหมณ์.

สรศัพท์ เสียง, พูด.

ประสา ตาม ลำพัง.

สันทน์ พูด.

พิสัย (วิสัย) เขตต์, อำนาจ.

พิไรพรรณน์ พร่ำ บน พรรณนา.

ฉัน อย่าง, ดุจ, เช่น.

บทนี้ ความ หมาย ว่า บาง คน ใจ อ่อน ก็ ตี อก พร่ำ บ่น

พรรณนาไปต่าง ๆ บาง พวก มี อำนาจใจไปข้างโกรธและ
เกลียด ก็กล่าวเสียดสี.

กุธะ (โกธะ) โกรธ.

กรุณย์ ความ เอ็นดู.

เสกลเล่ห์ แสร้ง กระทำ เล่ห์อุบาย.

หน้า ๑๖

อาตม์ ตน, ตัวเอง (ปลง อาตม์นิราสรา ชคฤห์ฐานะมุ่งไป=
ตก ลง ตน ที่ จะจาก นคร ราชคฤห์ มุ่งไป.

บุร เมือง.

รัฏฐ แว่น แคว้น.

ไมตรี ความรัก กัน.

ฉันท์ ความ พอใจ, ความรักใคร่.

อัชฌาสัย (อัธยาศัย) อำเภอใจ, นิสสัยใจคอ, อารมณ์.

หน้า ๑๗

อาณัติ (อาณัตติ) ข้อ บังคับ, คำสั่ง, เครื่องหมาย ไทยใช้
ว่า ข้อ บังคับ ที่ได้ นัด หมาย กันไว้ เช่น ให้ อาณัตติ สัญญาณ.

ฆาตเภรี (ฆาต = ตี, เภรี = กลอง) ตีกลอง.

บทนี้ความ หมาย ว่า กษัตริย์ ลิจฉวีได้ทรง ทราบ เรื่อง
เช่นนั้น จึง มี พระราช คำรัสให้ ตีกลอง ขึ้น ซึ่ง เป็น ข้อ บังคับ
ที่ได้ นัด หมาย กันไว้ เชิญ กษัตริย์ ทุก พระองค์ ใน แคว้นวัชชี
มา ประชุม เพื่อ ปรึกษา.

อารัมภ์พจน์ คำ ปรารภ, คำ เริ่ม ต้น, คำ นำ.

ปรารภ ริ เริ่ม, ดำริ.

บท นี้ ความ หมาย ว่า เนือง แน่นไป ด้วย กษัตริย์ ลิจฉวี ซึ่งได้ มา กัน เข็ญ ลำดับ ใน ทันใด นั้น กษัตริย์ ผู้ เข็ญ ใหญ่ ใน สภา (นายก) จึงได้ เริ่ม กล่าว คำนำ ตาม เรื่อง ที่ได้ มี มา ทั้ง สิ้น และ ขอ ความ ดำริ ว่า จะ คิด กัน อย่างไร.

เปาโรหิต ดู ปุโรหิต หน้า ๖.

มาคธ ชน ใน แคว้น มคธ, ชาว มคธ.

มูลารัมภ์ (มูล + อารัมภ์) เริ่ม ต้น, เริ่ม แรก.

หน้า ๑๘

สนธิ เชื่อม, ติด ต่อ.

ตระบัด ทันใด นั้น.

วัจนัตถ์ (วจน + อัตถ์) ข้อ ความ ที่ พูด.

ปวัตติ ความ เข็ญไป.

บท นี้ ความ หมาย ว่า พระราชา ได้ ประชุม และ ดำริ กระทำ ความ ตก ลง กัน จึงได้ มี ดำรัส สั่ง ข้อ ความ ใน ทันใด นั้น ให้ เข็ญไป โดย ด่วน.

ราชภัฏ (ราช + ภัฏ. ภัฏ = ทหาร, ข่าว.) ทหาร พระราชา, ข่าว พระราชา คือ ข้าราชการ.

โปริส (ปุริส) บุรุษ (ราชภัฏโปริส หมายความถึงพวกตำรวจ หลวง).

ประกาศิต ดู ปกาสิต หน้า ๑๐.

นย ข้อเค้า, เล่ห์เหลี่ยม.

ปุจฉนีย์ (ปุจฉ + อนีย์) พึงถาม.

คดี เรื่อง. ข้อความ (วรรคนี้หมายความว่า ข้อความและเล่ห์เหลี่ยมอันพึงถามหรือน่าถาม.

สภาบดี ดูหน้า ๑๓.

เยียใด ทำไฉน.

ดูกร ดูก่อน (คำนี้เป็นคำบุรพบท ในตำราไวยากรณ์ว่าเป็นอาลปนบุรพบท สำหรับใช้นำหน้าคำนามหรือสรรพนามอาลปน์ มักใช้กล่าวในที่ประชุม เมื่อผู้ใหญ่พูดกับผู้น้อย เช่น ดูกรท่านทั้งหลาย หรือหนังสือเกี่ยวกับชาดกก็มี เช่น ดูกรสงฆ์ผู้ทรงศีลสังวรณาณ ดังนี้เป็นต้น).

หน้า ๑๙

อะดัก ลำบาก, อึดอัดใจ.

ขรข้อง (ขร = หนัก, ร้ายแรง + ข้อง = เกี่ยว, ติดอยู่) เกี่ยวกับเหตุร้ายแรง.

บรรพาชนีย์ ดูปัพพาชนีย์กรรม หน้า ๑๕.

รหัส เหตุลับ, ความลับ.

อนุมาน ความคาดหมาย, การพิจารณา.

บทนี้หมายความว่า ท่านมาอยู่เมืองเรา (วัชชี) อาจเป็นอุบายจะมาสืบเสาะเหตุการณ์หรืออย่างไรก็ยากที่จะคาดหมายรู้ได้.

อชาตสัตตุ พระเจ้าอชาตศัตรู.

ณรัฏฐ์ (ณ = ใน, ที่. รัฏฐ์ = แว่นแคว้น) ในแว่นแคว้น.

ภูมิ แผ่นดิน.

บทนี้ถ้าจะแปลเรียงคำไปตามนั้นจะไม่ได้ความดี. พึงไม่สนิทหู เราควรแปลกลับคำ เอาความหมายเป็นใหญ่ ควรแปลว่า อันพระเจ้าอชาตศัตรูผู้ครองแคว้นมคธ เป็นข้าศึกกับเรา ต่างก็มีความประสงค์ซึ่งกันและกันที่อยากจะได้แผ่นดินไว้เป็นของตน.

มธุระ อ่อนหวาน, ไพเราะ.

อภิยาจน์ (อภิ = ยิ่ง. ยาจน์ = การขอร้อง, การวิงวอน) การขอร้องวิงวอนอย่างที่สุด.

ตระบะ (ตบะ) ความเพียร, เดช.

เมตตาทยาลุ มีความเมตตาและเอ็นดู, มีความเมตตาสงสาร.

สุภกรรม การกระทำดี, การกระทำความสุข.

การุณย์ มีความเอ็นดู.

พิบูล เต็มที่, มาก.

บทนี้ความหมายว่า ขอพระองค์ (ลิขวี) จงทรงเมตตาสงสาร อุปถัมภ์ด้วยความเอ็นดูให้ (พราหมณ์วัสสการ) ได้รับความสุขแล้ว พระคุณความดีความงามนี้ก็จะได้รับความสรรเสริญอย่างเต็มที่.

หน้า ๒๐

มหรรณพ (มหา + อรรณพ) ห้วงน้ำใหญ่ คือ มหาสมุทร.

อุณห ความร้อน.

มุญจนะ การพ้น, การปล่อย.

บาทนี้หมายความว่า ยังความร้อนให้หายไป และความเย็นสุขปีติยินดีให้เกิดขึ้น.

ประณุททุกข์ บรรเทาทุกข์, ระงับทุกข์.

ภยมุข (ภย=สิ่งที่น่ากลัว. มุข=หน้า, ปาก) ปากแห่งภัย คือช่องทางแห่งภัย.

อาดุร เดือดร้อน (อาตุร).

แด ใจ.

อาดุรณแด เกิดเดือดร้อนในใจขึ้น.

สรณะ ที่พึ่ง, เครื่องป้องกัน 'พึงสรณะ' พึงเป็นที่พึ่งหรือพึงเป็นเครื่องป้องกัน.

อนุสร คำนึงถึง, ระลึก.

บทนี้หมายความว่า ตัวคนเดียวเมื่อได้รับความเดือดร้อนในใจขึ้น และก็แก่ชราแล้ว จะพึงหาใครเป็นที่พึ่งเมื่อคิดถึงเรื่องนี้แล้วยังมองไม่เห็น.

อภิโพธิสมภาร ดู โพธิสมภาร หน้า ๑.

ปราณ ลมหายใจ.

คติ แบบอย่าง, ทางดำเนิน.

ถกขพะ แข็ง, กระด้าง, หยาบคาย.

หน้า ๒๑

ยุคล ทั้งคู่, ทั้งสอง (โดยมากใช้กับคำ 'บาท' เช่นยุคลบาทเป็นคำแทนชื่อพระราชา อย่างเดียวกับใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท).

มูลิก คน รับใช้.

บาทนี้ ความหมายว่า ปริกษา กับข้า ยุคลบาท (เย็นข้าใน ใต้ผ้า พระบาท คือ พราหมณ์วัสสการ) และมุขมนตรีทั้งปวง.

ระบิล เรื่อง, ความ, อย่าง.

สกล ทั่วไป.

อินทโคปกะ แมลงเม่า [ในพระบาลีลิขิตกรมว่า แมลงค่อมทอง มีสีเหลืองงามสุกใส เสมือนสียี่ภแมลงทับ].

มุหะ (โมหะ) หลง.

ชิวา (ชีวา, ชีว) ดวงวิญญาณ, ใจ.

ลาญ แตก, ทำลาย.

บทนี้ ความหมายว่า ดังแมลงเม่าจะบินผ่าเข้าในกองไฟด้วยความหลงเข้าใจ ข้างไหนจะไม่น่าตาย. หรือดุจหิ่งห้อยจะแข่งกับแสงพระอาทิตย์

หน้า ๒๒

อดุล ชั่งไม่ได้, ไม่มีเปรียบ.

สีตล หนาว, เย็น.

คุณมัย สำเร็จด้วยคุณ, ประกอบไปด้วยคุณ.

บทนี้ ความหมายว่า ผู้ที่จะระงับผลอันชั่วร้ายให้ผ่อนเบาลงได้ ก็ยังไม่เห็น นอกจากพระองค์ (กษัตริย์ลิจฉวี) ผู้ประกอบไปด้วยคุณความดี คือทรงพระเมตตาอันเยือกเย็นหาผู้เสมอเหมือนมิได้.

สรณียะ (สรณ+อณีย) ควรเย็นที่พึ่ง.

อนุสนธิ การติดต่อ, การสืบเนื่อง (อนุสนธิ อาสัญ = สืบเนื่องจนตาย คือ อยู่ตลอดจนตาย).

อภัพพ์ ไม่สมควร, ไม่เพียงพอ.

บทนี้ความหมายว่า ผู้ถึงซึ่งอาภัพพ์และทุพพลภาพได้ซานมาถึง (บทจรมาถึง วรรคนี้ถ้าไม่พิเคราะห์ให้ดี อาจหาว่าผู้แต่ง แต่งตกไป ๑ คำ เพราะวรรคหลังนี้ต้องมี ๖ คำ จะทำให้นักเรียนอ่านผิดไปได้ ความจริงถูกต้องแล้ว แต่ต้องอ่าน 'บะทะจอระมาถึง' จึงจะถูกตามคณะฉันท์).

รึงอระ รัดรึงอยู่ในอก.

พาหิระ ภายนอก (พาหิระกายะ = ร่างกายภายนอก).

นิยาม กำหนด, อย่าง.

บทนี้ความหมายว่า ทันใดนั้น พระเจ้าแผ่นดินได้รับสั่งแม้ว่ากำหนดตามคำพูดแล้ว ก็ล้วนแต่ควรเชื่อ และก็ไม่เห็นมีข้อร้ายแรงอะไร.

หน้า ๒๓

กุธะ ดูหน้า ๑๕.

วินิจวิจารณ์ ความไตร่ตรอง, ใคร่ครวญ.

พะพ้อง ถูก, ต้อง.

นิเทส เนรเทศ, การขับไล่ให้ออกไปเสียจากประเทศ.

ทวิวิธ สองสถาน, สองอย่าง.

ลุทัณฑะ ถึงโทษ, ต้องอาชญา.

วรรคนี้ความหมายว่า ต้องรับพระอาชญาทบทวนถึงสองสถาน.

มลโทษ ความผิดซึ่งทำให้มัวหมอง.

เสถียร ตั้งมั่น, มั่นใจ.

ฐานันดร ดูหน้า ๑๐.

บทนี้ความหมายว่า ท่าน (พราหมณ์วัสสการ) ตั้งอยู่ในตำแหน่งยศบรรดาศักดิ์ชั้นอะไร ประกอบกับเรา (กษัตริย์ลิจฉวี) เกื้อกูล จะตั้งให้อย่างที่ได้เป็นมาแต่ก่อน.

หน้า ๒๔

พิฉินทธารี ผู้ทรงไว้ซึ่งการตัดสิน.

ดุลกิจ กระทำกิจให้เที่ยงตรง.

บทนี้ความหมายว่า กำหนดเป็นอำมาตย์อยู่ในตำแหน่งผู้พิจารณาคดี และเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งการตัดสินพิพากษาคดีโดยความยุติธรรมดุจคันชั่ง.

สถาปนา ตั้งแต่ง.

ธุโรปถัมภ์ (ธุร+อุปถัมภ์) ผู้ช่วยกระทำกิจ (ทำราชการ).

บทนี้ความหมายว่า ตั้งตำแหน่งให้มียศสูงในหน้าที่ราชการ.

นิพัทธ เสมอ, เนือง ๆ.

อนุสิฏฐ สอน, ชี้แจง.

บทนี้ความหมายว่า ปรากฏอยู่ในตำแหน่งอาจารย์ของพระราชกุมารและให้เป็นธุระสั่งสอนชี้แจงความรู้เสมอ.

วาจกาจารย์ (วาจก=ผู้พูด) อาจารย์ผู้สั่งสอน.

นิรอลสะ (นิร=ไม่, อลสะ=เกียจคร้าน) ปราศจากความเกียจคร้าน.

พิริโยพาร ความเพียรอย่างยิ่ง.

ธรรมนูญ ข้อบังคับการชำระความของศาล.

อคติ (อ=ไม่, คติ=ทางดำเนิน) ทางอันไม่ควรดำเนิน คือ ความลำเอียง อคติ ๔ ประการ คือ:

๑. ฉันทาคติ (ฉันท+อคติ) ลำเอียงเพราะรัก.

๒. โทสาคติ (โทส+อคติ) ลำเอียงเพราะโกรธ.

๓. ภยาคติ (ภย+อคติ) ลำเอียงเพราะกลัว.

๔. โมหาคติ (โมห+อคติ) ลำเอียงเพราะเขลา.

ยุกติ พอดี, ถูกต้อง, ยุกติธรรม.

บาฐ ข้อความ, เรื่องราว.

บูรณ์ เต็มพร้อม.

บทนี้ความหมายว่า ใจละอคติ ๔ ประการ เสียและให้บริบูรณ์ไปด้วยความยุตติธรรม อยู่ในคลองธรรมไว้.

หน้า ๒๕

สมยะ (สมัย) คราว, เวลา, ครั้ง.

ปริอาทร (ปริ=โดยรอบ. อาทร=เอื้อเฟื้อ) เอื้อเฟื้อโดยรอบ.

วิรุธะ (พิรุธ) ผิด, น่าสงสัย.

ปกรณวิธี (ปกรณ=ตำรา, แบบแผน. วิธี=ทำนอง, ความประพฤติ). ความประพฤติตามแบบแผน.

895.9114 น. 30117 ล2
อ551ส

นิระ ไม่, ปราศจาก.

เล่ห์ อุบาย, กล, ท่าทาง.

บทนี้หมายความว่า เพราะความประพฤติตามแบบแผน (ตำรา) มีท่าทางแยบคาย มิดชิด ปราศจากข้อเคลือบแคลง.

หน้า ๒๖

ปวัตติ ดูหน้า ๑๘.

วัญจโนบาย (วัญจน=การหลอกลวง. อุบาย=หลอกลวง).

ความหมายวรรคนี้ ความเป็นไปตามแผนอุบายหลอกลวง.

รโหฐาน (รโห=ลับ, เงียบ. ฐาน=ที่) ที่ลับ, ที่เงียบ.

('รโหฐาน' นักเรียนมักแปลเลือนไปว่า ที่โอ่โถงหรือที่ประชุมชน เช่นกล่าวว่า 'ใหญ่โตรโหฐาน' ไม่ถูก ควรกล่าวว่า ใหญ่โตมโหฬารดังนี้).

กสิก (กสิกร) ผู้ไถนา คือชาวนา.

หน้า ๒๗

วจีสัตย์ คำพูดจริง, ความจริง.

กะส่ำเรา กับพวกเรา.

สาระวากย์ (สาระ=แก่น, ดี. วากย์=คำพูด, คำกล่าว). คำพูดที่เป็นสาระ.

เสาวภาพ สุภาพ.

นิรผล ปราศจากผล.

ปลาต หนีไป, หมดไป.

บทนี้หมายความว่า ความสัมพันธ์ไมตรีต่าง ๆ บรรดาที่มีอยู่ต่อกันเป็นเนืองนิตย์ ต่างองค์ก็พลันลดน้อยหมดไปทุกที.

หน้า ๒๘

อนุกรม ลำดับ (กาลอนุกรม=เวลาล่วงมาตามลำดับ).

ภัตต์ อาหาร, ข้าวสุก (เสวยภัตต์กะอะไร=เสวยข้าวกับอะไร).

อาคม มา.

สิกขสภา สถานที่เล่าเรียน, โรงเรียน.

หน้า ๒๙

อนุศาสน์ การสอน.

มาน ความคิด, ความประสงค์.

วรรคนี้ความหมาย คิดถามข้อความ.

นฤสาร ปราศจากสาระ, เรื่องไม่เป็นแก่นสาร.

กลห์เหตุ เหตุแห่งการทะเลาะกัน.

นฤพัทธะ (นฤ=ไม่. พัทธะ=ผูก, ติด, เนื่อง) ไม่ติดต่อ คือไม่ให้ติดต่อกันได้.

ทิน วัน.

ยาทนี้หมายความว่า เมื่อนาน ๆ วันก็ทำเสียครั้งหนึ่ง.

หน้า ๓๐

สารพัตร ทั้งปวง, ทุกอย่าง.

ทลิทท์ ยาก จน, เข็ญใจ.

สาระพัน ทั้งปวง, ทั้งหมด.

พิกล แปลก.

กายะ ร่างกาย.

บทนี้หมายความว่า ติฉินดูหมิ่นเยาะเย้ยท่าน ก็เพราะมีร่างกายแปลกประหลาดชอบกล.

หน้า ๓๑

ทุร ชั่ว, ยาก, ลำบาก.

ทิฏฐิ ความเห็น.

มาน การถือตัว.

บทนี้หมายความว่า ตัดพ้อและต่อเหตุร้ายขึ้นต่างก็ถือตัวมีมานทิฏฐิในทางผิด จึงได้โกรธและวิวาทสียเนื่องกันเสมอมา.

มิตรจิตตเมิน ความรักใคร่ปรานีประนอมฐานเพื่อนก็ห่างกันไป.

มิละ ไม่ละ, ไม่ทิ้ง.

สหฉันท์ ความรักร่วมกันคือความรักที่กลมเกลียวกัน.

บทนี้หมายความว่า มิได้เหลือแต่สักพระองค์เดียวที่จะไม่ละความรักซึ่งกลมเกลียวกัน ความพร้อมเพรียงต่างก็หมดไป เป็นเหตุให้เดือดร้อน.

หน้า ๓๒

อภิศูรย์ ผู้เป็นใหญ่.

ปวัตติ์ ดูหน้า ๑๘.

บทนี้หมายความว่า พระราชโอรสต่างก็นำความซึ่งไม่ควรจะกราบทูล นำไปกราบทูลพระราชบิดาแห่งตนตามข้อความที่เป็นมาแล้ว.

นฤวิเคราะห์ ปราศจากความพิจารณา, ไม่ไตร่ตรอง.

วัญจโนบาย (วัญจน=การหลอกลวง, เครื่องหลอก+อุบาย) อุบายในการหลอกลวง.

สหกรณ์ การกระทำร่วมกัน.

มิตรภิทนะ การแตกจากมิตร.

หายน์ ความเสื่อม, ความทรุดโทรม.

หน้า ๓๓

สัมฤทธิ์ ความสำเร็จ, ความประสงค์.

มนารมณ์ (มน+อารมณ์) ความสุขใจ, ความเพลิดเพลินใจ.

ปรากรม ความเพียร, ความบากบั่น.

บทนี้หมายความว่า มีความยินดีที่ขัดนึกใจได้สำเร็จแล้ว มีความเพลิดเพลินใจ เพราะได้เริ่มมาด้วยความเพียรและอุตสาหะแห่งตนเอง.

สภาคารเวทะ สถานที่ประชุม.

ความรู้ (พราหมณ์เวทะอุดม = พราหมณ์ผู้มีความรู้เลิศ).

หน้า ๓๔

นฤบาล ผู้ครองคน, พระราชา.

ไกวละ (เกวล) ทั้งหมด ทั้งสิ้น
บทนี้ความหมายว่า แว่นแคว้นวัชชีทั้งหมด.

หน้า ๓๕

นิกาย พวก, หมวด, หมู่.

พโลปการ (พล+อุปการ) การอุดหนุนกำลัง.

สัตถภัณฑะ (สัตถ=อาวุธ. ภัณฑะ=สิ่งของ, เครื่องใช้) ศัสตราวุธและสิ่งของเครื่องใช้.

บทนี้ความหมายว่า พวกสะเบียงก็มีเพียงพอที่จะอุดหนุนกำลังทหาร และเครื่องศัสตราวุธยุทธภัณฑ์ เครื่องใช้ในการรบและสัมภาระก็เรียกระดมได้พร้อม. [ในปทานุกรม 'สัมภาร' แปลว่าเครื่องใช้ของจำเป็นแต่ในหนังสือ สามัคคีเภทใช้ 'สรรพะภาร' เข้าใจว่าผู้แต่งต้องการครุลหุจึงใช้อย่างนี้.]

จุพ (จุฬา) หัว, มงกุฎ.

ภูว์ แผ่นดิน (จุฬภูว์=พระเจ้าอยู่หัว).

หน้า ๓๖

ละ ทิ้ง.

คร้าน เกียจคร้าน.

บุรุษสมัญญ์ (บุรุษ=ผู้ชาย. สมัญญ์=สมัญญา, ชื่อ, สมญา) ผู้มีสมญาว่าลูกผู้ชาย.

บทนี้ความหมายว่า ธรรมดาคนเราที่จะดีจะงามก็เพราะการเข้าสนามยุทธ์ต่อรบกับข้าศึก ซึ่งได้นามว่าทหาร เราจะละทิ้งหน้าที่ของตนและเกียจคร้านเสียอย่างไร จึงจะสมกับใจที่ได้สมญาว่าเป็นลูกผู้ชาย.

ประหัฏฐ์ ร่าเริง, ดีใจ.

ประลุฬกษ์ ถึงฤกษ์.

มุหุตต์ เวลาครู่หนึ่ง, ขณะหนึ่ง.

วิชัย ความชะนะ.

ดิถี วัน.

บทนี้ความหมายว่า ครั้นถึงเวลาวันฤกษ์งามยามดี ในการที่จะออกรบเพื่อเอาชัยชะนะ.

ปุโรหิต ดูหน้า ๖.

โกวิท ดูหน้า ๓.

บุรพัณหสมัย (บุพพัณหสมัย) เวลาเบื้องต้นแห่งวัน, เวลาเช้า.

หน้า ๓๗

อภิมัณฑ์ เครื่องประดับอย่างงามเลิศ.

อนุกรม ตามลำดับ.

ฐิต (ม.) (สถิต ส.) ยืนอยู่.

พฤนท์ กอง, จำนวนมาก.

บทนี้ความหมายว่า พระองค์เสด็จพระราชดำเนินโดยทางสถลมารคไปตามลำดับหนทาง แล้วชี้นยืนประทับบนเกยชัยทอดพระเนตรกองทัพ.

เนมิตต์ (นิมิตต์) เครื่องหมาย, ลาง.

เชฏฐ ผู้ใหญ่กว่า, ผู้เจริญกว่า.

วิทยุตดร (วิทย=ความรู้. อุตดร=สูง) ยิ่งด้วยความรู้.

บวร ประเสริฐ, ล้ำเลิศ.

มุหุตต์ ดูหน้า ๓๖.

บทนี้ความหมายว่า ผู้ยิ่งด้วยความรู้ (คือ พราหมณ์โหราราชครู) ได้คอยฤกษ์และนิมิตต์ดีมาถึง.

ฆาตฆ้อง ตีฆ้อง.

อินทเภรี กลองใหญ่.

มะโหรทึก เครื่องประโคมชะนิดหนึ่งทำด้วยโลหะ กลองหน้าเดียว.

ดุริยางค์ (ม. ตุริย = เครื่องดีดสีตีเป่า, เครื่องสาย+องฺค = ส่วน). ส่วนของเครื่องดีดสีตีเป่า.

ดนตรี วัตถุมีสาย, เครื่องสาย.

นี่ประโคม ประโคมเสียงดังอึงมี่หรืออึกทึก (นี่ แปลตามบ่ทานุกรมว่า ใช้แทนสรรพนามฉะเพาะที่อยู่ใกล้ที่สุด แต่เมื่อมาแปลรวมคำว่า 'ประโคม' ไม่ได้ความเข้าใจว่าผู้แต่งคงจะตัดคำ 'นัน' ออกเสีย เพื่อให้คำพอดีตามข้อบังคับของฉันท์ เพราะว่า 'นี่นัน' แปลว่า อึงมี่, อึกทึก).

ยรรยง งาม, กล้าหาญ.

หน้า ๓๘

โอภาส ความสุกใส, ความเปล่งปลั่ง.

อัครภัณฑ์ (อัคร = ส่วนดีที่สุด, เลิศ. ภัณฑ์ = เครื่องประดับ) เครื่องประดับอันเลิศ.

ปีลันธน์ เครื่องประดับ.

ลำยอง สวย, งาม.

สกาว ขาว, สะอาด, หมดจด.

ถะกล สร้าง, ทำ, ก่อ, (สรรถะกล = เลือกทำ, เลือกสร้าง).

พลุก งา ช้าง.
วลัย กำไล มือ, วง กลม.
ทันต์ (ทนต์). ฟัน, งาช้าง. (ในหนังสือเล่มนี้หมายถึงงาช้าง).
อังกส ขอ เหล็ก เช่น ขอ สับ ช้าง.
ดำรี ช้าง (แผลง เป็น ดำไร ก็มี).
จาตุรังคิก ผู้ มี ส่วน สี่.
แสนย์ กอง ทัพ ยก.
เสนา กอง ทัพ.

บทนี้ความหมายว่า ส่วนแห่ง กอง ทัพยก มีสี่เหล่า คือ พล ช้าง, พล ม้า, พล รถ, และ พล เดิน เท้า.

กำแหง แข็ง, กล้า.

หน้า ๓๙

พลหัย พล ม้า.
ดำกล สร้าง, ทำ ก่อ.
ดุรงค ม้า.
โรมรณ รบ, ต่อ รบ.

วรรค นี้ ความหมาย ว่า รบ ตาม ยุทธวิธี ทหาร ม้า.

หน้า ๔๐

ขลัง แรง, ศักดิ์สิทธิ์.
บง ดู, แล ดู.
อุคโฆส กึกก้อง, สนั่น.

หน้า ๔๑

เชียง เมือง.

อนุมัคค์ ตาม ทาง. (อนุ=ตาม, มัคค์=ทาง)

อนจร ไป ตาม ลำดับ.

บถ ทาง.

เถิน ดอน, เขิน เนิน.

มัชฌันติก เวลา เที่ยง วัน. (วิมัชฌันติก=เวลา เที่ยงคืน)

รวี พระอาทิตย์.

หน้า ๔๒

บุรพัณหเพลา เวลา เบื้อง ต้น แห่งวัน, เวลา เช้า.

วนารัญญ (วน=ป่า, ดง+อารัญญ=อยู่ในป่า) ป่า (แปล ตาม ความหมายในหนังสือ).

ปถานุกรม (ปถ=ทาง+อนุกรม=ตาม ลำดับ.) ตาม ลำดับ ทาง.

บทนี้ ความ หมาย ว่า เมื่อ ถึง เวลา เช้า ก็ เคลื่อน กองทัพ เดิน ต่อไป ตาม ลำดับ ทาง ใน ป่า.

อุระไพร่ อก ข้า แผ่นดิน.

วินุท ผ่อน ผัน, บรรเทา.

บทนี้ หมายความว่า สรรพกิจการทั้งปวง ซึ่ง (ใจ) นายรู้ ตระหนัก เห็นใจ พลทหาร (ไพร่) จะได้ รับความลำบาก และควร จะ ผ่อนผัน อย่างไร.

วนันดร (วน=ป่า+อันดร=ช่อง, ระหว่าง) ระหว่าง ป่า.

ดิร (ติร) ฝั่ง น้ำ.

ดิตถ (ติตถ์) ท่าน้ำ (ติรดิตถ=ท่าแห่งฝั่งน้ำ).

วิสาลิ เวสาลี (ผู้แต่งมีความประสงค์จะให้ถูกตามข้อบังคับฉันท์จึงได้เปลี่ยนแปลงดังนี้).

หน้า ๔๓

คาม บ้าน, หมู่บ้าน.

หน้า ๔๔

ภีรุก ขลาด, กลัว.

ฤๅคิด ไม่คิด.

หน้า ๔๕

สงสยะ สงสัย (สังสย).

ภินท ดูหน้า ๖.

พัทธ ผูก, ติด, เนื่อง.

อนัตถ์ ความเหลวไหล, ความไม่มีประโยชน์.
(อนัตถ์ภัย=ภัยอันเกิดจากความเหลวไหล หรือภัยคือความฉิบหายอันหาประโยชน์มิได้).

อุพุมป์ พ่วง, แพ.

เวพุ ไม้ไผ่.

บร ข้าศึก (ปร).

ภาโรปกรณ์ (ภาร=ธุระที่หนัก. อุปกรณ์=ความเกื้อหนุน) ความเกื้อหนุนธุระอันหนัก หรือการกระทำธุระอันหนัก.

ทิวะ วัน.

สฤษฏิ์ ดูหน้า ๑.

พยุหาธิทัพ (พยุห=กองทัพ + อธิ=ยิ่ง + ทัพ) กองทัพอันยิ่ง.

หน้า ๔๖

ตร ดูหน้า ๔๒.

ภีรุกะ ดูหน้า ๔๔.

ภีรุกะเภทภัย = ภัยอันแตกออกเพราะความขลาดกลัว

อาทระ (อาทร) ความเอื้ออาไฟ.

ปราศรัย ความรักใคร่, การแสดงอัชฌาสัย.

วรรคนี้หมายความว่า บางคณะแสดงอัชฌาสัยความเอื้ออาไฟ.

บริบาลพระทวาร รักษาประตูวัง.

หน้า ๔๘

นิกาย หมู่, พวก.

บุเรศ (บุร + อีศ) บุร = เมือง, บ้อม, วัง. อีศ = ผู้เป็นใหญ่ มักใช้ต่อท้ายศัพท์เป็นสกัตถ์ในคำประพันธ์ และมักไม่นิยมใช้เนื้อความนัก เช่น บุเรศ, นคเรศ หมายความว่าเมืองเท่านั้น.

หน้า ๔๙

เมือ ไป, กลับ.

คติโมหะ ดำเนินไปในความหลง, ดำเนินไปในความมืดมน.

บทนี้ความหมายว่า เชื่อข้อความจากโอรสซึ่งเล่าให้ฟังอย่างง่ายดาย ด้วยเหตุที่พระราชบิดาของโอรสเหล่านั้นมีโมหาคติคือความหลงเป็นมูลมากไป.

ไผท แผ่นดิน.
ศูนย์ หาย.
พุทธาทิ (พุทธ + อาทิ) มี พระพุทธเจ้า เป็นต้น.
บัณฑิต นักปราชญ์.
วรรคนี้ ความหมาย นักปราชญ์ มี พระพุทธเจ้า เป็นต้น.

หน้า ๕๐

ทมะ ข่มใจ.
อุป เข้าไปใกล้.
เฉท การตัด, การขาด.
วรรคนี้ความหมายว่า อันใกล้เข้าไปทางที่จะตัดความ
ไมตรี.
นิพัทธ์ ดูหน้า ๔.
หิต เกื้อกูล, ผลประโยชน์.

หน้า ๕๑

ภิยโย ยิ่งขึ้นไป (ใช้ 'ภิญโญ' ก็มี)
สุขาลัย (สุข+อาลัย) ที่อยู่คือความสุข.
พิทยาภรณ์ (พิทย + อาภรณ์) เครื่องประดับคือความรู้.

หน้า ๕๒

สถิต ตั้งอยู่, มั่นคง.
เสถียร แข็ง, แรง, มั่น.
เทียรฆ์ ดูหน้า ๒.
อิฏฐผล ผลเป็นที่พอใจ.

แบบผีกหัด

คำถามเหล่านี้คัดมาจากคำถามข้อสอบไล่ชั้นมัธยมบริบูรณ์ แผนกวิชากวีนิพนธ์ไทย ตอนที่เกี่ยวกับสามัคคีเภทคำฉันท์.

(๑) ก. อปริหานิยธรรม หรือธรรมอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อมนั้นมีอะไรบ้าง.

ข. วัสสการพราหมณ์ได้ทำประโยชน์ให้แก่พระเจ้าอชาตศัตรุอย่างไร. (๗/๗๕).

(๒) ก. ความในคำฉันท์สามัคคีเภทต่อไปนี้ ใครเป็นผู้พูด, พูดกับใคร และพูดที่ไหน.

"มาคธไผทรัฐนิกร พละอ่อนบชำนาญ
ทั้งสันระสั้สมรราญ ริปนั้นไฉนไหว"

ข. จงเขียนข้อความในคำฉันท์ข้างบนนี้ออกเป็นภาษาง่ายให้ได้ความชัด. (๕/๗๖).

(๓) จงเปรียบเทียบวัสสการพราหมณ์ในเรื่องสามัคคีเภทคำฉันท์กับชูชกพราหมณ์ในมหาเวสสันดรชาดก ในข้อต่อไปนี้.

ก) หลักฐาน ข. อุปนิสสัย ค. สติปัญญา. (๖/๗๖).

(๔) ก. เล็งสูงลิ่วสวยชวยชง ชายโยกชวนบง
สะบัดระรัวปลิวปลาย

ข. ไฉนเลยพระครูเรา ระพูดเปล่าประโยชน์มี
เลอะเหลวนักละล้วนนี ระผลเห็นบเป็นไป

คำประพันธ์ข้อ ก. กับ ประพันธ์ทั้ง ๒ ข้อนี้ อย่างไร ข้อ ข เป็นคำประพันธ์ชะนิดไร ท่านว่าดีหรือไม่ดีอย่างไร และคำ มีความหมาย

(๗/๗๗).

(๕) จง สังเขปเรื่อง สามัคคีเภทคำฉันท์ มาให้ได้ความ แล้วให้ความเห็น ด้วย ว่า หนังสือเล่มนี้มีข้อสำคัญอย่างไร ที่ผู้ศึกษา ชะยึดถือได้บ้าง.

(๘/๗๗).

คำตอบ

(๑) ก. ดูหนังสือคู่มือ สามัคคีเภทคำฉันท์ หน้า ๑๕–๑๖.

ข. ดูหนังสือคู่มือ สามัคคีเภทคำฉันท์ หน้า๓–๗.

(๒) ก. วัสสการพราหมณ์เป็นผู้กราบทูลแด่–กษัตริย์ลิจฉวี ณท้องพระโรง แห่งนครหลวงเวสาลี.

ข. วัสสการ พราหมณ์ได้กราบทูลแด่กษัตริย์ลิจฉวีว่า การที่ท่าน วัสสการ พราหมณ์ ได้ถูกข่มพาชนียกรรม มานี้ ก็เนื่องจาก ได้กราบทูลทัดทานแด่กษัตริย์อชาตศัตรุซึ่งตั้งพระทัยจะมารบ กับแคว้นวัชชีว่า พลเมืองแคว้นมคธของพระองค์มีกำลังอ่อนแอ ไม่มีความชำนิชำนาญในการสงครามเลย จะยกกองทัพไปทำ สงครามกับแคว้นวัชชีซึ่งมีสามัคคีธรรมแล้ว คิดว่าจะต้องพ่ายแพ้แก่ข้าศึกเป็นแน่แท้.

(๓) การเปรียบเทียบ, หลักฐาน, อุปนิสสัย และสติปัญญา ของวัสสการ พราหมณ์ กับชูชก พราหมณ์นั้น ขอให้ผู้ศึกษา

พยายามค้นคว้าจากหนังสือคู่มือทั้งสองเล่ม ซึ่งมีอยู่ครบ
บริบูรณ์ เพื่อเป็นการผึกหัดไปด้วย จึงจะได้รับผลบริบูรณ์.

(๔) คำประพันธ์ข้อ ก. เป็นคำประพันธ์ชะนิด กาพย์ฉะบัง ๑๖
มีถ้อยคำสละสลวย ความชัดเจนดีทำให้ผู้อ่านนึกวาดภาพ
ขึ้นในใจได้ และมีสัมผัสส์ในสระ และอักษรพร้อมบริบูรณ์ เช่น
สวย—ชวย, ริ้ว—ปลิว, เล็งสูง—ลิ่วสวย ชายโบก—ชวนยง,
ปลิว—ปลาย มีความหมาย "มองดูยงสูงลิ่วสวยงามมาก
ชายยงก็โบกสะบัดอยู่ริ้วๆ ทำให้น่าดูยิ่ง"

คำประพันธ์ข้อ ข. เป็นคำประพันธ์ ภุชงคประยาตฉันท์
มีถ้อยคำเป็นคติเกี่ยวกับศีลธรรม ทำให้เห็นว่าศิษย์นั้นนับถือ
ครูไว้ใจครูเพียงไร และมีสัมผัสส์ใน สระและอักษร เช่น
เห็น—เป็น, เลอะเหลวนัก—ละล้วนนี มีความหมายว่า โอรส
ของกษัตริย์ลิจฉวีได้พูดกันว่า ไฉนเลยครูของเราจะพูดสิ่ง
ที่เหลวไหลไม่เป็นประโยชน์ เห็นจะเป็นไปไม่ได้.

(๕) ดูหนังสือคู่มือสามัคคีเภทคำฉันท์ หน้า ๒—๗, ๒๑.

๑๙ พ.ย.๒๕๔๑
หอสมุดแห่งชาติ
หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY
หอสมุดแห่งชาติสาขาพหลโยธิน